

ՄՈՒՐԱՑԱՆ

Չիպս է

aegitas

Մուրացան Չհաս է

http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=24431166

Չհաս է:

ISBN 9781772467048

Аннотация

Մուրացանը ուրույն դիրքորոշում ուներ 1880–ական թթ սուր բնույթ ստացած հասարակական հոսանքների գաղափարական պայքարում: Լիբերալիզմի գաղափարախոսները ազգի պահպանության հիմքը համարում էին «նյութական հարստությունը». Մուրացանը դրան հակադրում էր «Բարոյական հարստություն» տեսակետը, մերժում էր այն ամենը, ինչ դեմընթաց էր ազգային միասնության եւ ավանդական կեցության գաղափարին: Կրոնական այլադավանությունը, ըստ նրա նույնափսի չարիք է, ինչ եւ կուսակցական բաժանումը: Արմատական ռեֆորմներն ու հեղափոխական վերաշրջումները չընդունելով՝ Մուրացանը երկյուղ ուներ, թե այդ ամենը կարող է խարխլել ազգային գոյականության հիմքերը՝ եկեղեցին, ընտանիքը, ազգային ավանդական սովորույթներն ու բարքերը: «Չհաս է» (1886) վեպում ռոմանտիկական հեզնանքի դատափետումների է ենթարկում հայ ապագգայնացող վերնախավերին, ամենասուր տազնապներով վերապրում բարքերի այլափոխությունն ու բարոյական արժեքների կորուստը:

Содержание

Ц	4
Р	12
Ф	17
Г	36
Е	62
Конец ознакомительного фрагмента.	76

Չհաս է

Ա

ՊԱՐՈՆ ԹՈՎՄԱՍ ՄԱՐԱԼՅԱՆԸ

Նրա տարիքը թեպետ հիսունհինգից անց էր բայց, նա դեռ ժիր և առույգ էր ինչպես մի երիտասարդ և յուր բոլոր գործերի վերա հսկում էր անձամբ: Ամեն առավոտ նա ժամը վեցին արդեն ոտքի վերա էր. նրա ստորադրյալները նույնպես հետևում էին յուր օրինակին, որովհետև Թովմասի խանութները բացվում էին շուկայի մեջ ամենից վաղ և փակվում ամենից ուշ, իսկ այդ բոլոր ժամանակը նա ոտքը խանութից դուրս չէր դնում: Նույնիսկ ճաշելու համար պարոն Թովմասը տուն չէր գնում և այդ պետքը լցուցանում էր խանութում: Հենց այս պատճառով էլ նա շատ ատում էր այն փափկասեր վաճառականներին, որոնք կեսօրին խանութը գործակատարների հույսով թողնելով, շտապում էին իրենց կանանց հետ ճաշ վայելելու: Թովմասը ուզենար էլ այդպես անել՝ չէր կարող, որովհետև յուր բոլոր հաճախորդների հետ նա ինքն էր խոսում և համոզելու վերաբերյալ աննշան գործն անգամ ուրիշին

չէր վստահանում: Եվ այդ նրա համար, որ նա, խորը կերպով համոզված էր, թե իրեն նման փորձված ու խելոք դեռ մի ուրիշը չկա: Բայց թե պատահում էր այնպիսի գործ, որի օգուտը գերակշռում էր այն վնասին, որ յուր բացակայության ժամանակ կարող էին հասցնել իրեն յուր գործակատարները, այդպիսի դեպքերում, իհարկել նա կանգ չէր առնում, և փոքրը գոհում էր մեծը ձեռք բերելու համար: Իսկ ինչ խանութների փակելուն և բանալուն է վերաբերում, այդ հանդեսը, իհարկե, նրա ներկայությամբն էր տեղի ունենում, որովհետև պարոն Թովմասը այն կարծիքին էր, որ հավատալը մի թուլություն է, իսկ վստահանալը՝ երկու»:

Երեկոյան տուն վերադառնալով նա դարձյալ զբաղվում էր առևտրական գործերով: Այդտեղ, ճշմարիտ է, ոչ գնողներ կային, ոչ վաճառողներ, բայց մի համարիչ կար, որ օգնում էր նրան յուր ձանձրույթը փարատելու: Ամբողջ ժամերով նա նրա վերա հաշիվներ էր շինում, պլաններ էր սարքում և ապագա գործերի համար ծրագիրներ էր պատրաստում: Այն ժամերը, որոնց նա գործ էր դնում ոչ յուր հաշիվների համար, նա նրանց կորած էր համարում: Այս պատճառով էլ նա դրացու կամ հասարակության գործերով երբեք չէր հետաքրքրվում: Դրանց վերաբերյալ ամենահետաքրքրական նորություններն անգամ նա լսում էր կատարյալ անտարբերությամբ, մանավանդ որ այդ նորությունների մեջ փողի վերաբերյալ հաշիվներ չկային: Յուր տունը այցելող հյուրերն անգամ պարտավոր էին

Թովմասի հետ առևտրի և հաշիվների վերա խոսելու, որովհետև նա սովոր չէր ժամավաճառ լինելու այնպիսի խնդիրների համար, որոնք նրան մի դրամական օգուտ չէին տալիս: Շատերը կարող են կարծել, իհարկե, որ այդ տեսակ դատարկ խոսակցություններն էլ մի դրական օգուտ չէին տալ նրան, բայց պարոն Թովմասը այդ կարծիքը չուներ յուր սովորության վերաբերմամբ: Խոսելով այս և այն գործի կամ հաշվի մասին, նա միշտ մի նպատակ ուներ յուր սրտում, այն է լսել զանազան մարդկանց կարծիքները, և այդ զանազան կարծիքներից նա համեմատական օրենքով քաղում էր այնպիսի օգուտներ, որոնք նրան հարկավորվում էին յուր ապագա ձեռնարկությունների ժամանակ: Եվ ահա հենց այս օգուտներն էին, որոնց ձեռք բերելու համար նա չէր խնայում ոչ հյուրի համբերությունը և ոչ ճաշի, ընթրիքի ժամանակը: Իսկ եթե նրա անվերջ հաշվաբանություններից ձանձրանալով էլ բարեկամ մարդիկ չէին հաճախում նրա մոտ, նա բոլորովին չէր տխրում, որովհետև, դրանով կրկին ապացուցվում էր յուր կարծիքի ճշմարտությունը, թե հաշիվներից խոսելը անօգուտ չէ անցնում: Մի քանի մարդ պակաս հյուրասիրելով՝ նույն չափով Թովմասը պակաս կորուստ էր ունենում: Նա էլ յուր տեսակում մի օգուտ էր, որ չպետք էր արհամարհել: Յուր քսանհինգ տարեկան հասակում երիտասարդ Թովմասը հինգ հարյուր ռուբլուց ավելի դրամագլուխ չունեւ: Բայց յուր անխոնջ աշխատության և տքնաջան գործունեության շնորհիվ այս օրվան օրս նա տեր էր երկու հոյակապ տների, մի

քանի կրպակների, վարելահողերի և հարյուր հազարից ավելի կանխիկ դրամագլխի, որ նա շահեցնում էր յուր հաջողակ առևտրով: Սակայն չնայելով այս հարստությանը, պարոն Թովմասը չափից դուրս խնայող և մինչև անգամ ժլատ էր: Հենց այս պատճառով էլ նա մինչև յուր հիսունևհինգ տարեկան հասակը ամուրի մնաց: Ճշմարիտ է, նա ամուսնության ընդդեմ չէր և յուր երիտասարդության օրերում շատ անգամ էր մտադրվել ամուսնանալու, բայց ամեն անգամ էլ յուր հաշիվներին վերահասու լինելով՝ նա եկել էր այն եզրակացության, որ դեռ ժամանակը չէ:

– Եթե ես ամուսնանամ, – մտածում էր նա, – գիտեմ, որ շատ կսիրեմ իմ կնոջը, ես չեմ կարող անկատար թողնել նրա և ոչ մի պահանջը, մինչև անգամ եթե նա անիրավ էլ լինի: Բայց դրա համար, իհարկե, իմ կարողությունը դեռ փոքր է. լրացնեմ հիսուն հազարը և այն ժամանակ անպատճառ կամուսնանամ...: Բայց մինչև որ նա կլրացներ հիսուն հազար, վախճանվեցավ նրա եղբայր Անտոնը, որ հազիվ մի տարվա ամուսնացած էր, և թողեց նորատի ամուսնուն աղքատ և այրի, իսկ յուր փոքրիկ Պետրոսին դեռ կաթընկեր որբ:

Թովմասը սիրում էր եղբորը, որովհետև նա մի աշխատասեր մարդ էր (թեպետ մինչև վերջը նրան չներեց, որ նա վաղաժամ ամուսնանալով դժբախտացրեց իրեն), ուստի յուր հովանավորության ներքո առավ իր այրի հարսին և նրա մանկանը:

Չնայելով որ Հռիփսիմեն (այդ էր հարսի անունը) յուր

ժուժկալ և խնայասեր բնավորությամբ առաջվանից ավելի չափավոր դիրքում սկսավ պահել տագեր տան ծախքերը, այսուամենայնիվ այն օրից սկսած, որ նա յուր որդու հետ միասին մուտ գործեց այդ տունը, պարոն Թովմասը այլևս անկարելի համարեց յուր ամուսնությունը, որովհետև նա հավատում էր որ տան ծախքը կրկնապատկվել էր – նա պետք է ապրեցներ յուր եղբոր կնոջը և նրա որդուն, իսկ այս վերջինին պիտի ուսում տար, երբ նա մեծանար:

Այս հոգսերը ստիպեցին Թովմասին եռապատկելու յուր ուժն ու աշխատությունը: Բարեբախտաբար մի քանի դեպքեր նրան այնպես հաջողեցին, որ յոթ, ութ տարվա ընթացքում ոչ միայն հիսուն հազարը, այլև մի քանի ուրիշ տասնյակ հազարներ ավելացան նրա դրամագլխի վրա:

Թովմասը հիշեց յուր խոստումը ամուսնանալու մասին: Բայց այս անգամ ուրիշ արգելք կար նրա դիտավորությունը խափանող – Պետրոսն արդեն մեծացել էր, նա կարդում էր տեր-Արութի մոտ: Միկիթ-բեկը, որ դատարանի մի ծառայող էր, բայց պ. Թովմասի ամենալավ բարեկամը, խորհուրդ տվավ նրան ուղարկել Պետրոսին Թիֆլիսի գիմնագիտնը:

«Նա ուշիմ և ընդունակ երեխա է, – ասաց նրան Միկիթ-բեկը, – և քանի որ փոքր է, պետք է հոգաս նրան այդ հաստատության մեջ ընդունել տալու, մի քանի տարուց ետ դժվարությամբ գլուխ կբերվի այդ գործը և քեզ վերա ավելի ծախք կնստի: Ուղարկիր նրան գիմնագիտն հենց այժմյանից և ոչինչ մի խնայիր նրա ուսման և կրթության համար. Պետրոսի բարեհաջող զարգացումը կկրկնապատկե մի օր

քո հարստությունը...

Թովմասը լսեց Միկիթ-բեկին և ողարկեց Պետրոսին Թիֆլիս: Հետևապես այն գումարը, որ նա կարծում էր, թե կարող է յուր ամուսնության համար գործադրել, հատկացրեց եղբոր որդուն, իբրև ուսման և ապրուստի թոշակ:

Այսպիսով կրկին անգամ խափանվեցավ պ. Թովմասի ամուսնության գործը, բայց այդ դեպքը մի անախորժ ազդեցություն չունեցավ նրա վերա: Որովհետև Թովմասը հո չէր ուզում ամուսնանալ նրա համար, որ նա մի առանձին կարիք էր գգում այդ բանի մեջ, այլ որովհետև ինքն իրեն խոստացել էր, որ հիսուն հազարատեր ժամանակը կամուսնանա, այսինքն մի որոշ գումար ավելի կծախսե և ահա նա ցանկանում էր, իբրև ազնիվ մարդ, յուր խոստումը կատարել: Բայց որովհետև որոշ գումարը արդեն Պետրոսը խլեց, հարկ չկա ասել, որ էլ ամուսնանալը անկարելի էր, նրան մնում էր նորից ոգևորվել, նորից մեծ աշխատությունների ձեռնարկել, որպեսզի պակասելիք դրամագլխի փոխարենը վերադարձնե և այս ճանապարհով երրորդ անգամ ամուսնության վերա մտածելը հնարավոր անե: Այդպես էլ արավ պ. Թովմասը: Նա ամենայն եռանդով նորանոր գործերի ետևից ընկավ, հանգիստ, ուրախություն, գվարճություն էլ նրա համար չկային: Մի քանի տարի շարունակ նա աշխատում էր և աշխատում էր չարաչար, առանց հոգնելու, իսկ բախտը նրան ժպտում էր շարունակ... Վերջապես նա հասավ այս օրվա երանելի

դրության, երբ նա արդեն երկու հարյուր հազարի չափ կարողություն ունի: Նա այդ տեսնում էր հպարտությամբ. բայց դժբախտաբար տեսնում էր և այն, որ տարիները հոլովվել են անգգալի կերպով, այսօր նա հիսուննհինգ տարեկան է և երիտասարդուհիները այլևս նրանով չեն հետաքրքրվում... Թովմասը ինքն էլ գգում էր, որ էլ ավելորդ էր նվիրաբերել Աստղկան յուր գծուծ ընծան... – ինչ անել ուրեմն, – մտածում էր նա, և ապա շատ շուտով գալիս էր այն եզրակացության, որ էլի լավ է հարստանալ, անվերջ հարստանալ:

Բայց ում համար էր ժողովում Թովմասը այս հարստությունը, քանի որ նա ոչ ամուսնանում էր, ոչ յուր բարեկեցության համար էր ծախսում, ոչ կարոտյալներին էր օգնում, ոչ բարեգործության էր նվիրում...

Այդ հարցին, իհարկե, դժվար է պատասխանել, որովհետև նա ոչ ոքի չէր հայտնում յուր գաղտնիքը: Սակավաթիվ բարեկամներից ոմանք այն կարծիքն ունեին, որ իբր թե Թովմասը նախանձում է Մելքոն-աղա Խալաթյանի փառքին և աշխատում է եթե չգերազանցել գոնե հավասարվել նրան:

Ո՞վ կարող էր այս բանի մեջ մեղադրել Թովմասին: Մելքոն-աղա Խալաթյանը համարվում էր քաղաքի մեջ առաջին հարուստը. նա կես միլիոն կարողություն ուներ, նա հասարակական գործերում կշիռ ու ձայն ուներ, նա իրեն դիմող նեղյալներին ամեն ձեռնաօգնություն կարողանում էր անել, որովհետև նա ազդում էր նույնիսկ պաշտոնական

անձանց վերա... Բայց Թովմասը գուրկ էր այս բոլոր առավելություններից և կարծես այդ բավական չէ, դեռ ժողովուրդն էլ Մելքոն Խալաթյանին աղա անունն էր տալիս, իսկ Թովմասին՝ պարոն: Եվ միթե սա վիրավորական չէր: Թովմասի չափ ինքնասիրություն ունեցող մարդը միայն կարող էր մտնել Թովմասի դրությունը և կարեկցել նրան...

Եվ այն օրից սկսած, որ պ. Թովմասը եկավ այն եզրակացության, թե անընդհատ աշխատությամբ կարող է մի օր Մելքոն-աղայի փառքը նսեմացնել, նա էլ դադար ու հանգիստ չունեի: «Թող աստված մահ չտա ինձ այնքան ժամանակ, մինչև որ Մելքոն Խալաթյանին հավասարվիմ իմ հարստությամբ, – մաղթում էր Թովմասը, – այնուհետև եթե մեռնեմ էլ չեմ ցավիլ, որովհետև ժողովուրդը կիմանա վերջապես, որ Թովմաս-աղա Մարալյանը յուր մահից ետ թողեց կես միլիոն կարողություն...»:

Մենք, իհարկե, չենք մեղադրիլ պ. Թովմասին. սա էլ մի նպատակ է, որ ահա, ինչպես տեսնում եք, ունի յուր պաշտողը: Կյանքի վերաբերությամբ մարդկանց հայացքները զանազան են: Կան մարդիկ, որոնք ստամոքսի մեջ են որոնում երջանկությունը, և մարդիկ, որոնք գրպանից դուրս փրկություն չեն ճանաչում...

Բարոյագետներին թողնենք նրանց դատելու իրավունքը, իսկ մենք դառնանք մեր պատմության:

ՄԻ ՇԱՀԱՎՈՐ ԳՈՐԾ

Բոլորովին անակնկալ կերպով տեղեկացավ նրա մասին պարոն Թովմասը: Ամառային մի շոգ օր՝ խանութի մեջ անցուդարձ անելուց ձանձրացած, նա հրամայեց, որ աթոռ դնեն յուր համար խանութի դռան առաջ: Հագիվ նստեց նրա վերա և սկսավ երթնելոդ ամբոխը դիտել, երբ յուր Միգո անունով դրացին կարևոր համարեց նրան ընկերանալ, իհարկե, յուր սեփական աթոռով: Միգոն խելոք վաճառականներից մինն էր, հետևապես նրա ընկերությունը Թովմասին անախորժ չթվաց: Խոսելով առևտրի անբավարար դրության վերա, Թովմասն այն կարծիքը հայտնեց, որ էլ չարժեն շարունակել մանր ապրանքի առևտուրը, որովհետև օգուտ ասած բանը էլ չկա նրանում:

– Մի ժամանակ մարդիկ ապրում էին նրանով, – շարունակեց նա յուր խորհրդածությունը, – և ապրելուց ի գատ փող էլ էին աշխատում: Բայց այն օրից սկսած, որ ամեն մի երեխա յուր մի քանի ուրբով Մոսկվա ու Նիժնի վագել սովորեց, էլ մեծ գործ անողի բանը վերջացավ: Այո՛, մկան կերածը մի բան չէ, բայց մի քանի մկներ միասին կատվի

պաշարը հատցնում են, – դառնությամբ շեշտեց յուր ասածի վերա Թովմասը:

– Դու հո կարող ես ուրիշ գործ էլ անել, – նկատեց դրացին, – մեր բանն է դժվար, որ շարշիությունից ձեռք վերցնել չենք կարող:

– Ես ի՞նչ կարող եմ անել, – կարծես բարկացած հարցրեց Թովմասը, – դուք հենց գիտեք, թե ես միլիոններ ունիմ:

– Գիտենք, որ միլիոններ չունիս, բայց այնքան ունիս, որ կարող ես մի մեծ կապալ վերցնել և ամեն տարի առնվազն հիսուն հազարով դեն դնել: Դու հո գիտես, որ մեծ փողերը կապալներում են աշխատում:

– Կապալներում... – մեքենայաբար հարցրեց Թովմասը և հանկարծ ընկավ մտածության մեջ, նա կարծես գտավ մի բան, որ վաղուց կորցրել էր: – «Ահա մի գործ, որի վերա ես երբեք չեմ մտածել, – խոսեց նա ինքն յուր սրտում»: Եվ իրավ չէ որ Մելքոն աղան էլ կապալների շնորհիվ հարստացավ... Ինչո՞ւ մինչև այսօր ես սրա վերա չմտածեցի, հիմար չեմ, որ իմ հույսը անշնորհք գազի վերա եմ դրել... Եվ նա, անփութություն կեղծելով, կրկին հարցրեց դրացուն. – Ինչ կապալների համար ես խոսում դու, Սիգո, այն որ հարյուր, հինգ հարյուր ռուբլով մեր վարպետները վերցնում են, ինչ փող կարելի է աշխատել նրանցում:

– Ինչ հարյուր, ի՞նչ հինգ հարյուր, ինչ վարպետներ, տերության կապալներ եմ ասում, գորքերի կապալներ, հացի, մսի, խմիչքի, փայտի...

– Է՛հ, այդպես կապալներ որտեղ են հիմա, առաջ կային,

ճշմարիտ է, իսկ այժմ, չէ, այժմ հազիվ թե պատահի:

Բարի Միգոն ծիծաղը պահել չկարողացավ և սկսավ բարձրաձայն կարկաչել:

– Այ, մարդ աստուծու, այժմ տերության գորքերը հաց ու միս չեն ուտում, օղի ու գինի չեն խմում, փայտ չեն վառում, ո՞ր աշխարհումն ես ապրում դու, ինչպես թե այժմ հազիվ թե պատահի:

Բայց Թովմասը ճանաչում էր յուր դրացուն և գիտեր, թե ի՞նչ է խոսում: Կապալ բառը առաջին անգամ նրանից լսելով, նա հոգեբանորեն գուշակեց, որ այդպիսի մի բան երևի գոյություն ունի շրջակայքում, որ յուր դրացին իսկույն նրա վերա է մատնացույց անում, նա շատ անգամ էր լսել Միգոյին և գիտեր, որ նա սիրում է միշտ յուր «փորացավի» վերա խոսել:

– Իհարկե, հազիվ կպատահի, – կրկին պնդեց Թովմասը և իբրև անուշադիր դեպի յուր դրացին, սկսավ խանութի առաջից անցնող ածխապաններին խոսեցնել, բայց միևնույն ժամանակ խողությունը դեպի Միգոն լարելով:

– Ինչպես թե հազիվ կպատահի, այ, հենց առաջիկա շաբթին մեծ աճուրդ պետք է լինի գորքի մեծավորի տանը. դրա համար էլ Թիֆլիսից մի գեներալ է եկել ու մի քանի էլ ուրիշ աստիճանավորներ:

– Բայց ի՞նչ գործի համար:

– Չորքի հացը, միսը ու խմիչքը կապալով տալու

– Դա երևի մեծ գործ չէ, ինչու չես ուզում վերցնել:

– Դու կատակ ես անում ինձ հետ. իհարկե մեծ գործ

Է: Մենակ գրավականը տասնուհինգ հազարից ավելի է, իսկ ես, – եվ խեղճ Սիգոն Էլ չկարողացավ շարունակել: Նա մի անգամ Էլ զգաց յուր անգործության չափը և գլուխը խոնարհեց:

Բայց Թովմասի սիրտը թունդ ելավ, լաված նորությունից առաջացած ուրախությունը այնպես հուզեց նրան, որ քիչ էր մնում ինքն իրեն մատներ: Այսուամենայնիվ նա կարողացավ գսպել յուր անհանգստությունը և կեղծ անհոգությամբ «անօգուտ գործ է» ասելով վեր կացավ տեղից և մտավ խանութ:

Ուրիշ անգամ նա իսկույն ուշադրություն կդարձներ այդտեղ մտնող ամեն մի հաճախորդին և ինքը կվաճառեր նրան պահանջած ապրանքը, բայց այս անգամ, ի մեծ զարմանս յուր գործակատարների, նա անուշադիր թողեց մի մարդու, որ մեծ գումարի ապրանք էր գնում և նրա հետ առևտուր անողը մի գործակատար էր:

Միմյանց մեջ բացված եռաչյա խանութի երկարությամբ Թովմասը անցուդարձ էր անում լուռ և մտախոհ: Նա կամենում էր մի փոքր ավելի համբերությամբ քննել ու կշռել Սիգոյի հայտնած նորության արժեքը:

Երբ գնողը դուրս գնաց, նա արդեն եկել էր մի որոշ եզրակացության: Ստանալով գործակատարից վաճառված ապրանքի փողը, և սնդուկի մեջ փակելով, նա կանչեց գործակատարներից մինին:

– Միքել, – հրամայեց նա, – վազիր շուտով Միկիթ-բեկի մոտ և ասա նրան իմ կողմից, որ դատարանը արձակելուց ետ

շնորհի բերե մեզ մոտ ճաշին, ես տանը պիտի սպասեմ նրան:

Վերջին բառը դեռ չէր արտասանել աղան, երբ Միքելը դուրս թռավ խանութից:

Այդպես էր սիրում պարոն Թովմասը: – «Հրամանը դեռ չլսած՝ պետք է կատարել», – ասում էր նա. որովհետև նա հավատում էր, որ «մի կորցրած վայրկյան մի գտած տարիից էլ ավելի է»:

Միքելի գնալուց ետ նա վերցրեց իրեն հետ խանութի ծառային և տանելով նրան նպարավաճառների հրապարակը, յուր ձեռքով գնեց այդտեղ մի քանի «ավելորդ բաներ», որոնք միշտ նորություններ էին համարվում յուր, սեղանի համար, և հանձնելով ծառային, տվավ նրան այդ օրվա ճաշին վերաբերյալ մի քանի ուրիշ պատվերներ էլ և ճամփեց տուն:

Վերադառնալով խանութը, նա արդեն գտավ այնտեղ Միքելին, որ հայտնեց նրան, թե Միկիթ-բեկն ուրախությամբ ընդունեց հրավերը և խոստացավ ճիշտ երկու ժամին՝ ներկա գտնվելու աղայի տանը:

Պ. Թովմասը այս լուրը հաշվեց արդեն իբր հաջողության սկիզբ, թեպետ օրինակ չէր պատահած, որ Միկիթ-բեկը մերժեր որևիցե մի հացկերույթի հրավեր:

ՀԱՅԹՈՒԽԻ ՏՂԱՆ

Թեպետ իմ պատմության մեջ մեծ դեր չէ խաղում Միկիթ-բեկը, այսուամենայնիվ ես ավելորդ չեմ համարում ծանոթացնել ձեզ նրա անձնավորության հետ, որովհետև կարող է պատահել, որ մի անգամ դուք գործ ունենաք նրա հետ և ձեր կանխավ ծանոթությունը մի օգուտ բերե ձեզ:

Միկիթը դեռ մանուկ հասակում որբացավ յուր հորից, որ մի աղքատ հյուսն էր. նրա մայրը հաց էր թխում իրենց հարուստ դրացիների տներում, որի համար նա ստանում էր օրական 15 կոպ. և 10 – 15 հատ լավաշ հաց իբրև, վարձատրություն: Այս եկամուտով էլ հացթուղ Մաքանը ապրեցնում էր իրեն և յուր որդուն: Երբ Միկիթը մի փոքր մեծացավ և ճանաչեց յուր դրությունը, նա վճռեց յուր մտքում մի բանով օգնել յուր մորը: Այդ պատճառով նա ծանոթացավ իրենց հարևանի տանը վարձով մնացող ռուս բժշկի խոհարարի հետ: Նա հաճախ գնում էր նրա մոտ և խոհանոցում փոքրիկ ծառայություններ էր անում: Դրա փոխարեն խոհարար ծառան տալիս էր նրան կերակրի ավելցուկները, որոնց Միկիթը մեծ ուրախությամբ տանում էր տուն և արժանանում յուր մոր գովություններին:

Մի օր Միկիթի բախտից խոհանոցում տեսավ նրան բժշկի կինը ամաններ լվանալիս և հարց ու փորձ անելով ծառային՝ տեղեկացավ նրա ով լինելը: Տիկինը բնությանը ազնիվ, ու բարեսիրտ էր. տեսնելով երեխայի աշխատասիրությունը մի կտոր հացի համար, նա խղճաց նրան և յուր ծախքով տվեց քաղաքի արքունական դպրոցը ուսանելու:

Այդ օրից սկսած Միկիթի համար բացվեցավ առաջադիմության ասպարեզը: Մի քանի տարիներից ետ նա հաջողությամբ ավարտեց դպրոցը: Այդ ժամանակ գրագետ մարդկանց առաջադիմության միակ ասպարեզը դատարաններն էին, Միկիթն էլ մտավ այդտեղ հասարակ գրագրի պաշտոնով – ամսական հինգ ռուբլի վարձատրությամբ: Ինքնըստինքյան սա մի չնչին ռոճիկ էր: Բայց Միկիթը այն մարդկանցից էր, որոնց ոչնչից գիտեն ստեղծել ինչը: Հենց այդ պատճառով էլ նա շատ գոհ էր յուր վիճակից, մանավանդ որ փողի հաշիվներում նա չէր նմանում յուր ընկերներին: Որովհետև մինչդեռ վերջիններս առաջուց վերցրած պարտքերով ամսվա կիսում արդեն վատնած էին լինում դեռ ամսի վերջում իրենց հասանելի ռոճիկները, Միկիթը, ընդհակառակն, կրկնապատկած և մինչև անգամ եռապատկած էր լինում իրենը: Ինչպես էր անում նա այդ, հետաքրքիր է լսել:

Փողի հաշվի վերաբերությամբ Միկիթը միայն մի սկզբունք էր ճանաչում – ստանալ միշտ, բայց վճարել երբեք: Ահա այն գաղտնի գորությունը, որով բազմապատկվում էր նրա աննշան ռոճիկը: Բայց դուք կգարմանաք, թե ինչպես

կարելի է այդքան սահմանափակ սկզբունքով գոյություն պահպանել մեր բազմապահանջ ժամանակում, երբ հայրն արդեն վաճառում է որդուն յուր խնամքը, և եղբայրը ձրի չէ ողջունում յուր հարազատին... Չարմանալու իրավունք ունիք – եթե Միկիթին ձեզ նմանող մարդ եք ընդունում, բայց նա միշտ հրաժարվել է այդ պատվից: Նա ուներ յուր սեփական, որոշ բնավորությունը, որ օգնում էր իրեն յուր խիստ սկզբունքին ծառայելու:

Ամենքդ էլ գիտեք, որ փող ծախսելու առաջին անհրաժեշտությունը ուտելու համար է լինում: Բայց Միկիթը նույնիսկ այդ առաջին անհրաժեշտության համար փող չէր վճարում: Նրա մայրը, ինչպես գիտեք, օրական 15 կոպ. փող և 10 – 15 հաց եկամուտ ուներ: 15 կոպեկները, իհարկե, անձեռնմխելի էին մնում միշտ, իսկ հացերը ոչ միայն բավականանում էին ուտելու, այլև ավելանում էին վաճառելու համար, որովհետև Միկիթը գրեթե միշտ դատարանում նախաճաշելով՝ էլ ճաշի համար տուն չէր գալիս: Եվ այդպիսով միջոց էր տալիս յուր մորը ավելացած հացերից փող ձեռք բերելու: Իսկ դատարանի նախաճաշը, իհարկե, նա յուր հաշվով չէր անում: Հենց որ գրագիրների մեջ միտք էր հղանում նախաճաշելու, իսկույն Միկիթը առաջարկում էր նրանց յուր ծառայությունը, և վերցնելով նրանցից նախաճաշի համար հավաքված փողը, վագում էր փողոց: Բայց այդտեղ արդեն նա մտաբերում էր այն գեղեցիկ առածը, որ նա բարեփոխել էր այս խոսքերով. – «Ճշմարիտ մարդու գդակը ծակ կլինի»: – «Ինչու համար

ճշմարիտ լինեմ, որ գդակս ծակ լինի», – մտածում էր նա և բերած փողի երկու մասին ուտելիք գնելով, իսկ երրորդ մասը իրեն վերապահելով՝ վերադառնում էր դատարան: Բայց որպեսզի ինքն էլ յուր ընկերներին հավասար վայելե նախաճաշը, նա ամեն անգամ աշխատում էր հավատացնել, որ իրեն տված փողը չբավականանալով ինքն էլ իրենից ավելացրել է: Ընկերների մեջ կային այնպիսի միամիտներ, որոնք հավատում էին նրան, բայց թերահավատներն էլ նախաճաշից չէին գրկում նրան, այլ բավականանում էին բոունցքի մի-մի հարվածով, որ իջեցնում էին ուղղակի նրա ուտերից մեկի, կամ ծոծրակի վերա: Միկիթը ոչ միայն չէր վիրավորվում այդ տեսակ վարմունքից, այլև ուրախանում էր, որովհետև դրանով նա ազատվում էր նախաճաշից գրկվելու վտանգից: Իսկ այն օրը, որ գրագիրներից ոչ ոք նախաճաշելու ցանկություն չէր ունենում, Միկիթը դիմում էր դատարան հաճախող խնդրատուներին և նրանց մեջ անպատճառ գտնում էր մեկը, որ հոժարական 20 կամ 30 կոպեկ գոհում էր նրա նախաճաշի համար:

Երկրորդ անհրաժեշտությունը հագուստն էր, որի համար նույնպես Միկիթը փող չէր վճարում: Երբեմն նա սեղանապետի համար մի արտաքո կարգի գործ էր կատարում և իբրև վարձատրություն ստանում էր նրանից մի հին մունդիր: Երբեմն դատարանի պրիստավին օգնում էր մի քանի աշխատություններ օրինակելով, որի համար ժառանգում էր նրա հին վարտիքը, կամ մի գույգ կարկատած կոշիկներ իրենց լայնաբերան կրկնակոշիկներով: Երբեմն

գրագիրներից մինը մի նոր գլխարկ առնելով՝ հինը կատակի համար հագցնում էր Միկիթի գլխին, իսկ սա ամենայն իրավունքով տիրանում էր նրան, առարկելով, թե «ինչ որ իմ գլուխն է մտել, իմն է»:

Գալով արտաքու կարգի ծախքերին, դա միայն ծխախոտի ծախքը պիտի լիներ Միկիթի համար, որովհետև նա յուր ընկերների համահավասար սիրում էր ծխել: Բայց նա ծխախոտի համար էլ փող չէր վճարում: Նա միայն մշտական մի տուփ լուցկի ուներ յուր գրպանում, որի որտեղից լինելը հայտնի չէր. որից նա մի-մի հատ հոժարական նվիրում էր ծխել կամեցողին, իսկ դրա փոխարեն նա նրանից ստանում էր մի գլանակ և կամ մի քաշ ծխախոտ: Եվ որովհետև դատարանում գրագիրներ շատ կային, իսկ խնդրատու հաճախորդներին թիվ չկար, ուստի նրա համար ծխախոտ չէր պակասում: Բայց և այնպես յուր նվիրատուներին չճանձրացնելու համար Միկիթը յուր համար կարգ էր դրել, որ միևնույն մարդուց, միևնույն օրը մի քանի անգամ ծխախոտ չխնդրե, այլ հերթով, այսինքն, առաջին օրը այս երեք գրագրից, երկրորդ օրը մյուս երեք գրագրից, երրորդ օրը խորհրդարանի ծառայողներից և այլն, իսկ դատարանի խնդրատուներից՝ երբ և ինչպես կպատահեր: Այսպիսով Միկիթը ոչ միայն օրվա մեջ յուր ծխելիք ծխախոտն էր հոգում, այլև կյուրակի ու տոն օրերի համար պաշար էր պատրաստում, որպեսզի դատարանը փակված լինելու համար ստիպված չլիներ ծոմ պահելու: Իհարկե պատահում էր ժամանակ, երբ գրագիրները

ճանճրանալով նրա անվերջ մուրացկանությունից, հայհոյում և անպատվում էին նրան, բայց Միկիթը բնավ չէր նեղանում նրանց այդ վարմունքից, այլ յուր զվարճախոսությամբ ու կատակներով սկսում էր ամոքել նրանց սիրտը և կրկին շարունակում յուր գործը:

Իսկ եթե պատահում էր, որ գրագիրները վճռում էին անողոք մնալ և Միկիթի կույր բախտից դատարանում ծխող խնդրատու չէր գտնվում, այդ ժամանակ նա դիմում էր դատարանի ծառային, որ հոժարությամբ առաջարկում էր Միկիթին յուր ծխաքարշն ու մախորկայի քսակը: Բայց ինչ վերաբերում էր փող հավաքելուն, այդ բանի համար Միկիթն ուներ ավելի առատ աղբյուրներ: Բացի յուր պաշտոնը, որ նա կատարում էր ամենայն խղճով և ճշտությամբ, նա մյուս կողմից էլ դատարան հաճախողների, կամ այլ անձանց համար պատրաստում էր զանազան խնդրագրեր, զեկուցումներ, պատճեններ և այլ այս տեսակ աշխատություններ, որոնց համար և առատությամբ վարձատրում էին նրան: Միկիթը գնի անհամաձայնության պատճառով երբեք չէր հեռացնում իրենից և ոչ մի խնդրատուի: Նա կանոն էր դրել յուր համար, վերցնել ինչ էլ որ կտային, շատ լիներ այդ տվածը թե քիչ, համապատասխաներ յուր աշխատությանը թե ոչ. որովհետև նա համոզված էր, որ ավելի լավ էր ստանալ մի բան, քան ոչինչ: Նրա ընկերները, ընդհակառակն, մի գործ շինելու համար ամբողջ ժամերով սակարկություն էին անում և վերջ ի վերջո չհամաձայնելով

իրեն դիմող խնդրարկուի հետ, հեռացնում էին նրան իրենցից: Այդպիսի ժամանակները Միկիթը աչքից չէր փախցնում ոչ որին, թեկուզ ինքը ուրիշ շատ գործերով էլ զբաղված լիներ: Հենց որ խնդրարկուներից մինը գնի հետ չհամաձայնվելով հեռանում էր յուր ընկերներից, նա կամացուկ հետևում էր նրան, և նախասենյակի մեջ պատահելով առաջարկում էր նրան յուր ծառայությունը, ինչ գնով էլ որ նա կցանկանար: Համաձայնությունը կայանում էր և Միկիթը, յուր ընկերներից գաղտնի, շինում էր խնայող խնդրարկուի գործը և գաղտնի էլ ստանում վարձատրությունը: Շատ անգամ էլ նա փողով շինում էր յուր ծույլ ընկերների գործը, իսկ հաճախ՝ նա նրանց փոխարեն օրապահություն էր անում, կանխիկ ստանալով նրանցից այդ նեղության համար մի կամ երկու ռուբլի: Այսպիսով, ամբողջ շաբաթվա մեջ Միկիթը օրապահ էր կանգնում գրեթե երեք կամ չորս օր և այս կամավոր բանտարկությունը ոչ միայն չէր ձանձրացնում նրան, այլև մի ներքին ու հոգեկան զվարճություն էր պատճառում, մանավանդ երբ նա մտածում էր, թե դրա համար նա փող է ստացել: Այդ միջոցը մյուս կողմից էլ օգնում էր նրան ժամանակ վաստակելու և կողմնակի խնդրարկություններից վերցրած աշխատությունները հանգստությամբ պատրաստելու:

Մի տարին դեռ նոր էր լրացել Միկիթի դատարան մտնելու՝ օրից, երբ հանկարծ հայտնվեցավ, որ նա այնքան փող ունի, որ կարող է 20, 30 կամ 50 ռուբլով պարտք տալ ցանկացողներին: Հարկ չկա ասելու, որ

դատարանի ծառայողները պատրաստ էին ամեն տեսակ պայմաններ ընդունելու, եթե միայն կարևոր միջոցին կարողանային մի քանի տասնյակ, ռուբլի պարտք վերցնել նրանից: Եվ ահա մեր հացթուխի տղան բանում է դատարանի մեջ վաշխատության մի գաղտնի բյուրո: Նա յուր ծառայակիցներից գրավ էր ստանում ժամացույցներ, մատանիներ և ուրիշ ամեն տեսակ ոսկեղեն ու արծաթեղեն իրեղեններ, իսկ նրանց արժեքի կես մասի փոխարեն նա նրանց փող էր պարտք տալիս, հարյուրին 20, 30 և երբեմն 50 տոկոսով: Քիչ ժամանակի մեջ դատարանի բոլոր ստոր ծառայողները Միկիթի հետ կապված էին առևտրական կապերով և ինչպես վարձված ստրուկներ, նրանցից յուրաքանչյուրը ամեն ամսվա վերջում տալիս էր նրան մի որոշ հարկ:

Բայց սրանով չպիտի վերջանա, իհարկե, Միկիթի գործունեությունը: Դեռ նրան մնում էր մի ուրիշ մեծ գործ, որ գլուխ բերելու համար նրան հարկավոր էր գործ դնել թե խորամանկություն և թե մեծ աշխատություն: Այդ այն էր, որ Միկիթը դեռ մի հասարակ գրագիր էր, իսկ այդ պաշտոնը ինքնըստինքյան մի ստոր պաշտոն էր այնպիսի մարդու համար, որպիսին Միկիթն էր, որի ճաշակը գնալով զարգանում էր և ախորժակը բացվում: Մի օր նրա բոլոր ցանկությունը կայանում էր նրանում, որ եթե ոչ սեղանապետի օգնական, գոնե գրագրապետ լիներ: Բայց այսօր, որ նա յուր, աշխատասիրության շնորհիվ հենց այդ պաշտոնումն էր, ցանկանում էր ոչ թե

սեղանապետ, այլ մինչև անգամ և ատենադպիր լինել: Եվ այն օրից սկսած, որ նա եկավ այն համոզմունքին, թե չկա մի արգելք, որ անընդհատ աշխատության առաջ կարողանա կանգուն մնալ, Միկիթը էլ հանգստություն չուներ: Գրագրապետ կարգվելու օրից դեռ չէր անցել մի տարի, երբ նա սեղանապետի օգնականի պաշտոն ստացավ: Բայց նրա բախտի անիվը կանգ չափտի առներ այդտեղ: Մի քանի ծանրակշիռ գործերում Միկիթի ցույց տված առաջադիմությունը գրավեց դատավորի ուշադրությունը և հետևյալ տարին նա սեղանապետության պաշտոնը հանձնեց նրան:

Փոքրիկ քաղաքների մեջ, ինչպիսին Միկիթի ծննդավայրն էր, մարդիկ շատ շուտ են անվանի դառնում, մինչև անգամ դատարանի սպասավորը, որի գոյությունը մայրաքաղաքներում չեն նկատում, առանձին հարգանք է վայելում այստեղ, կան մարդիկ, որոնք մինչև անգամ հավատում են, թե դատարանում հաջողություն ձեռք բերելու համար առաջին անգամ սպասավորի իշխանությանը պետք է հարգել... Կարծիք չկա, ուրեմն, որ այսպիսի տեղը Միկիթի նման մարդը, որ հանկարծ սեղանապետության աստիճանին էր հասել, շատ ավելի մեծ հարգանքի և պատիվների պիտի արժանանար: Եվ ահա ժողովուրդը, որ դյուրապատրաստ է ամեն մի փքված ուժ աստվածացնելու և բուն աստվածները կործանելու, հացթուխի տղա Միկիթին բեկ պատվանունն է շնորհում, որը, երևի հենց այդ պատվանունից քաջալերված, երկու, տարուց ետ

դատարանի ատենադպրի պաշտոնին տիրացավ:

Այնուհետև մարդիկ իրար գլուխ էին պատռում Միկիթի-բեկի ծանոթությունը և բարեկամությունը վաստակելու համար, բայց նա յուր այդ փառքի մեծության ժամանակ անգամ չէր մոռանում յուր խիստ սկզբունքը, որ էր – չարժանացնել ոչ ոքի յուր բարեկամությանը առանց արժանավոր վարձատրության:

Միայն մեր ծանոթ պ. Թովմասը առանձին հարգանք էր վայելում Միկիթ-բեկից, որովհետև նա էլ յուր հերթում մեծ ակնածությամբ էր վերաբերվում դեպի վերջինս: Թովմասը Միկիթ-բեկին ճանաչում էր նրա մանկության հասակից և հիացմամբ հետևել էր նրա աստիճանաբար առաջադիմության: Երբ Միկիթ-բեկը հասավ ատենադպրության պաշտոնին, պ. Թովմասը բացականչեց. – «Ահա՛ մի մեծ մարդ...», – և այնուհետև Միկիթ-բեկը պ. Թովմասի իդեալն էր. նա միշտ նրան էր դիմում, երբ հարկավոր էր լինում մի որևէ դատաստանական գործի վերաբերմամբ խորհուրդ հարցնել և կամ մի պաշտոնական անձի հետ հարաբերության մեջ մտնել: Այն չափազանց խնայասեր վաճառականը, որ նույնիսկ յուր օրինավոր ապրուստի համար դժվարանում էր փող ծախսելու, միշտ բաց ուներ յուր քսակը Միկիթ-բեկի համար: Թովմասը նրան իրավունք էր տալիս օգտվելու այդ քսակից որքան և ինչպես ցանկանում էր նա. բայց Միկիթ-բեկը պահպանում էր, իհարկե, յուր արժանապատվության կշիռը և միայն առատությամբ օգտվում էր այն ժամանակ, երբ ինքը

համոզված էր լինում, թե մի մեծ գործ է շինել Թովմասի համար:

ՄԻԿԻԹ-ԲԵԿԸ ԽՈՍՏԱՆՈՒՄ Է

Բավական ճաշակով բացված սեղանի շուրս կողմը անցուդարձ էր անում պ. Թովմասը, խորասուզված մտածմունքների մեջ: Միգոյի հաղորդած նորությունը նրան հանգստություն չէր տալիս: Մանավանդ մինչև այդ օրը կապալների գոյության մասին չմտածելը Թովմասին շատ էր նեղացնում. նա հավատացած էր, որ եթե երկու տարի առաջ գոնե այդ մասին հոգացած լիներ, այսօր յուր հարստությամբ կգերազանցեր Մելքոն աղային: Բայց յուր կույր բախտից, այդ ոսկեծին գործի համար, ոչ ոք չէր հիշեցրել նրան: Հենց այդ գրկանքի մեծությունն էր պատճառը, որ Միկիթ-բեկի ուշանալը տխրության ամպեր էր հավաքել Թովմասի ճակատին և թուփենները ժամերի պես էին անցնում նրա համար: Սպասելուց ավելի վատթար բան չկա, բայց վատթարագույն է, երբ մարդ սպասում է բախտի հետ կապ ունեցող գործերի համար: Թովմասը այդ վատթարագույն դրության մեջ էր և յուր ամբողջ տան մեջ նա մի անկյուն չէր գտնում, ուր կարողանար հանգիստ շունչ քաշեր:

Վերջապես դռան հնչակը քաշեցին՝ Թովմասը սրտատրոփ դուրս վազեց պատշգամբը և որքան մեծ եղավ նրա ուրախությունը, երբ տեսավ Միկիթ-բեկին, որ յուր կարճահասակ և գեր ու կլորիկ մարմնով ծանրաշունչ բարձրանում էր սանդուղքների վերա:

– Ձեր մոտ ամեն բան լավ է, բացի այս սանդուղքները,

որոնք ինձ չափազանց հոգնեցնում են, – տանուտիրական վատահոսքյամբ նկատեց Միկիթ-բեկը, երբ հասավ փոքրիկ պատշգամբին, ուր ժպտադեմ սպասում էր նրան պ. Թովմասը:

– Այո, այո, նա խիստ գառիվեր է. անիծյալ լինի ուստա Սարգիսը, ես դեռ շինելու ժամանակ նրան ստիպեցի քանդել և ուղղել, բայց նա չլսեց, – պատասխանեց իսկույն Թովմասը և ապա սիրալիր բարեկամությամբ ողջունելով Միկիթ-բեկին, առաջնորդեց դեպի սեղանատունը:

– Ես ձեզ ուղղակի այստեղ եմ բերում նրա համար, որ արդեն ճաշի ժամանակն է, – բացատրեց Թովմասը և ամենից լավ բազկաթոռը հրամեցրեց յուր հյուրին, որ շնորհքով բացված սեղանը ու փայլուն շշերով գինիները տեսնելուց ետ, արդեն հոգեկան հափշտակության մեջ էր մտել:

– Այո, պ. Թովմաս, այո, ժամը երկուսից ետ էլ ոչ մի սենյակ ինձ չէ գրավում, սեղանատունը այդ ժամանակ ամենասիրելին է ինձ համար, – ծիծաղելով նկատեց Միկիթ-բեկը և նստելով առաջարկած բազկաթոռի վերա՝ սկսավ ոլորել յուր փոքրիկ ընչանցքի ծայրերը, որոնց հովանավորում էր հայկական մի փառավոր քիթ: Նրա կարմիր ու կայտառ երեսի վերա արտափայլում էր այդ թուլեին մի այնպիսի գվարթություն, որ ունենում են միայն երեխաները, երբ հայրը նրանց համար խաղալիքներ է բերում և կամ անուշ մրգեղեններ: Յուր խորամանկ և երբեմն ծիծաղկոտ աչքերը, որոնց մեջ պ. Թովմասը մեծ խելք էր

նշմարում, նա անդադար հաժում էր սեղանի մակերևույթի վերա, ուր կարգով շարված էին նախաճաշի համեղ և բազմատեսակ բաժինները:

Թովմասը նստավ սեղանի վերա և առաջարկեց հյուրին վայելելու աստուծո տվածը:

– Այսուամենայնիվ դուք բավական զարգացած ճաշակ ունիք, – նկատեց Թովմասին Միկիթ-բեկը՝ առաջ քաշելով յուր բազկաթոռը, – այս քանիերորդ անգամն է, որ ես ձեր տանը միշտ փառավոր եմ տեսնում սեղանը: Եվ պետք է խոստովանել, որ ես միայն ձեր տանն եմ ախորժակով ճաշում, որովհետև դուք գիտեք ուտելու համար ծախսել: Լավ ուտելն էլ մի աստվածատուր շնորհք է, – ավելացրեց Միկիթ-բեկը դարդակելով ռոմի բաժակը և յուր պատառաքաղը ոգևորությամբ դեպի գուրգելի պնակը ուղղելով:

– Իհարկե լավ ուտելն էլ մի շնորհք է, – հաստատեց Թովմասը Միկիթ-բեկի կարծիքը. – ով որ լավ ուտել չգիտե, նա անշուշտ լավ գործելն էլ չգիտե:

– Օ՛, ես չեմ կարող տանել այդ տեսակ մարդկերանց. նստել սեղանի վերա և գոնե մի ամբողջ ժամ չուտել, այդ անհասկանալի է ինձ համար, և վերջապես ինչո՛ւ համար ենք ապրում մենք, չէ որ աստված այն բոլոր բարիքները մեզ համար է ստեղծել:

– Իհարկե, իհարկե:

– Այո՛, ես սիրում եմ մանավանդ երբ կերակուրները բազմատեսակ են, իսկ բաժինները առողջ ու առատ:

– Կարծեմ այդպես բոլորն են սիրում:

– Մխավվում եք, ես հարուստ մարդիկ գիտեմ, որոնք պարապում են միմիայն փող դիզելով, իսկ ստամոքսի համար այնքան են մտածում, որքան իրենց թշնամու համար: Իմ կարծիքով դա անօրենություն է. չէ որ մարդու միակ բարերարը յուր ստամոքսն է, և մի՞թե կարելի է անուշադիր թողնել մարմնի այն հրաշակերտ մասը, որ մեզ սնունդ և կյանք է տալիս:

– Իհարկե ոչ:

– Բայց կան մարդիկ, որոնք ձեզ նման չեն մտածում, նրանք ստամոքսի վերա նայում են ինչպես մի վնասակար արարածի վերա, որ անդադար սպառնում է իրենց նյութական կարողությանը, և եթե հնար լիներ, նրանք ուրախությամբ կհեռացնեին նրան իրենց մարմնից:

– Իսկ ես էլ կարծում եմ, որ ստամոքսի վերա այնքան մեծ ուշադրություն չպետք է դարձնել, – վերջապես հայտնեց յուր կարծիքը պ. Թովմասը, – օրական մի, կամ շատ-շատ երկու անգամ կարելի է կերակրել նրան, և այն էլ մինչև անգամ ցամաք հացով: Ստամոքսն այդ համեստ կերակրով էլ կարծեմ մեզ բավական սնունդ կտա:

– Օ, մի ասեք, մի՛ ասեք, – բացականչեց Միկիթ-բեկը. – բավական հիմար պետք է լինի մարդ, որ փլավ ուտելու կարողություն և ախորժակ ունենա ու ինքը ցամաք հացով կշտանա: Ես բոլորովին ընդդեմ եմ ձեր կարծիքին և եթե գիտենայի, թե դուք ներքին կերպով համաձայն չեք ինձ հետ, ես կհրաժարվեի երկրորդ անգամ ձեր տանը ճաշելուց:

– Խնդրեմ, խնդրեմ, իմ հայտնած միտքը լոկ մի կարծիք էր,
– վախեցած խոսեց պ. Թովմասը, – իհարկե ես համաձայն
եմ ձեզ հետ...

– Այո՛, և եթե դուք ինձ չափ զարգացած լինեիք
և կարողանայիք գրքեր ու լրագրեր կարդալ, այն
ժամանակ կիմանայինք, թե լուսավորյալ երկրներում որքան
շատ և որքա՛ն բազմատեսակ են ուտում: Որովհետև
նրանք հասկանում են, որ ստամոքսը մեր բոլոր մյուս
գործարանների թագավորն է, եթե այդ գործարանները
եռանդով չաշխատեն, և բավականաչափ հարկ չտան իրենց
թագավորին, նա կթուլանա, և էլ ուժ չունենալով յուր երկիրը
կառավարելու, կթողնե նրան, իսկ ստամոքսի թշնամին, որ
մահն է, անտեր գտնելով յուր հակառակորդի երկիրը, կտիրե
նրան, այսինքն մեր մարմնին:

Միկիթ-բեկի այս նորագույն վարդապետությունը, որ
մինչև ճաշի վերջը շարունակեցավ, պ. Թովմասը լսում էր
ականա ուշադրությամբ, առանց հայտնել կարողանալու
յուր դժգոհությունը: Բայց երբ հագիվ վերջին բաժինն էլ
վայելեցին և ծառան ներս բերավ մրգեղենի սկուտեղը,
Թովմասը էլ ավելորդ համարեց ավելի սպասել: Ամբողջ
երկու ժամ էր, ինչ հաշվի կամ գործի մասին բան չէր
խոսվում յուր սեղանի վերա և այդ բանը ավելի քան ընդդեմ
էր յուր սրբազան սկզբունքներին:

– Միկիթ-բեկ, թողնենք առայժմ ստամոքսի խնդիրը,
– վերջապես նկատեց պ. Թովմասը, – ես մի կարևոր գործ
ունիմ և կամենում եմ նրա մասին մի խորհուրդ հարցնել

ձեզանից:

– Հրամայեցեք, խնդրեմ:

– Ասում են, որ գորքի մեծավորի տանը այս առաջիկա շաբաթ մեծ աճուրդ պիտի լինի, գորքի հացը, միսը ու խմելիքը կապալով տալու համար, ճշմարիտ է արդյոք, այս տեսակ բաները դուք կիմանաք:

– Ճշմարիտ է, աճուրդ պիտի լինի: Բայց դուք ինչու համար եք հետաքրքրվում նրանով:

– Ես կամենում եմ այդ կապալը վերցնել:

– Ի՞նչ, միթե կամենում եք միանգամից Մելքոն-աղայի հացը կտրացնել, – ծիծաղելով նկատեց Միկիթ-բեկը:

– Այդքան ուժ չունիմ, բայց կարծում եմ, որ այդ գործում մի մասնավոր օգուտ կմնա մեզ: Դուք էլ գիտեք, որ այժմյան առևտուրներում շահ չէ մնացել և իզուր մշակություն ենք անում:

– Լավ եք մտածել, և եթե ինձանից խորհուրդ եք հարցնում, ես էլ խորհուրդ կտամ, որ այդ կապալը վերցնեք:

– Բայց այդ ձեզանով պիտի լինի, Միկիթ-բեկ, առանց ձեր օգնության ես ոչինչ անել չեմ կարող:

– Ինչպե՞ս:

– Այնպես, որ այդ կապալը վերցնելու համար ես ճանապարհներ չգիտեմ, այդ ճանապարհները դուք պետք է ցույց տաք ինձ:

Միկիթ-բեկը կամաց-կամաց ետ քաշվեցավ սեղանից, ձգվեցավ բազկաթոռի մեջ և լուրջ ու խորախորհուրդ կերպարանք առնելով՝ ձեռքը դրավ ճակատի վերա և սկսավ

մտածել:

Պ. Թովմասը անթարթ աչքերով դիտում էր յուր իդեալի իմաստուն կերպարանքը և նրա դեմքի մկանունքների ամեն մի շարժմունքից ցանկանում էր գուշակություններ անել: Բայց ավաղ, բախտը նրան գրկել էր այդ մեծ շնորհքից, նա զգում էր, թե այդ թուլեին որքան երևելի մտքեր ու խորհուրդներ էին զբաղեցնում յուր Միկիթ-բեկի հանճարեղ գլուխը, և սակայն ինքը չէր կարողանում գուշակել նրանց ինչ լինելը: Իրեն մնում էր միայն հիանալ նրա ճակատի խորախորհուրդ կնճիռներով և սպասել նրա պատգամին:

Վերջապես Միկիթ-բեկը խոսեց,

– Այդ կապալը վերցնել հեշտ է, բոլոր աճանց հետ ես կարող եմ խոսել, իսկ կարևոր թղթերը ես ինքս կպատրաստեմ: Բայց մեծ դժվարությունը նրանումն է, որ կարողանայինք ուրիշ ցանկացողներին ետ կանգնեցնել իրենց դիտավորությունից, այսինքն աճուրդի օրը այդպիսիները կամ ձեռնպահ մնային և կամ այնպիսի գներ առաջարկեին, որ կապալը իրենց վերա չմնար:

– Ամեն բան դուք պետք է անեք, Միկիթ-բեկ, ես ոչինչ անել չեմ կարող:

Միկիթ-բեկը կրկին մտածմունքների մեջ խորասուզվեցավ և Թովմասը կրկին սկսավ հիանալ նրա ճակատի կնճիռներով:

– Իմ կարծիքով միայն չորս հոգիներ կան, որոնք անպատճառ կմասնակցեն այդ աճուրդին. – սթափվելով յուր մտածմունքներից, կրկին խոսեց Միկիթ-բեկը, – առաջինը

Մելքոն-աղան է, երկրորդը՝ բազազ Սարգիսը, երրորդը՝ Ամիրի տղան, չորրորդը՝ ձուկ Ավետիսը: Դրանցից այս վերջին երեքը իմ մարդիկներս են. և երեքն էլ առանձին առանձին ինձ պետք է դիմեն իրենց առաջարկության թղթերը գրել տալու համար, որովհետև նրանցից ոչ մեկը չգիտե, թե մյուսն էլ իմ բարեկամն է: Ուրեմն նրանց թղթերի հետ ինչ խաղ խաղալը ես կիմանամ: Մնում է Մելքոն-աղան, որին ես մոտենալ չեմ կարող, որովհետև նա ունի յուր սեփական փաստաբանը, որին դիմում է կարևոր միջոցին: Նրան այս գործից հեռու պահել կարելի է միայն խնդրելով: Նա յուր կյանքում շատ կապալներ է վերցրել և շատ էլ մեծ փողեր է աշխատել, եթե դուք համոզն առնեք գնալ և նրան խնդրեք, որ այս անգամ ձեռնպահ մնա այս կապալից, նա կարող է հարգել ձեր խնդիրը: Հակառակ դեպքում կարող եք նրան խոստանալ և առանձին գոհացում: Եթե կարողանաք ետ կանգնեցնել նրան այս կապալից, ես խոստանում եմ կապալը անպատճառ վերցնեք ձեզ համար:

– Կերթամ, կխնդրեմ, կաղաչեմ, – ոգևորությամբ բացականչեց Թովմասը, – կերթամ հենց այս րոպեին, եթե, կիրամայեք:

– Գնացեք մի երկու ժամից ետ, երբ նա արդեն քնից վերկացած կլինի: Վաղը դատարանը արձակվելուց ետ՝ ես կրկին կգամ ձեզ մոտ: Եթե մի ուրախ լուր բերած կլինիք, ես կմնամ ձեզ մոտ ճաշելու և միասին կխորհրդակցենք գործի մնացյալ կետերի համար, – ասաց Միկիթ-բեկը, և ապա շնորհակալություն անելով Թովմասին նրա հյուրասիրության

համար դուրս գնաց:

Պ. Թովմասը ճանապարհ դրավ նրան մինչև
սանդուղքների վերջը:

ՄԵԼՔՈՆ-ԱՂԱՅԻ ՄԻԱԿ ՅԱՎԸ

Մինչև նշանակված երկու ժամը լրանալը, պ. Թովմասը կարևոր համարեց շտապել շուկան յուր խանութն ու գործերը աչքե անցնելու, որովհետև վախենում էր, որ յուր բացակայության ժամանակ գործակատարները մի որևէ սխալմունք գործած լինեին: «Գուցե այս գործը չէ հաջողում, ինչո՞ւ համար իսկականը հավանականին գոհենք», – մտածում էր պ. Թովմասը: Բայց փառք աստուծո, ոչինչ դժբախտություն չէր պատահել, ամեն բան յուր տեղն էր:

Նշանակված ժամերը յուր սիրելի խանութի մեջ անցնելուց ետ վերջապես նա բռնեց Մելքոն-աղայի տան ճանապարհը: Բայց որպեսզի գործակատարները չհիմանային, թե նա կրկին բացակայում է խանութից, պ. Թովմասը դիտմամբ կամ այս խանութի առաջն էր կանգնում ու խոսակցում, կամ այն խանութի, կամ երրորդի, կամ չորրորդի, մինչև որ անգգալի կերպով դուրս գնաց շուկայից, իսկ գործակատարները կարծում էին, թե նա դեռ շուկայումն է գտնվում և ամեն բոլոր կարող էր ներս մտնել խանութ:

Այսպես անելը, իհարկե, հարկավոր էր նրանց զգաստ պահելու համար:

Թեպետ կեսօրից չորս ժամ արդեն անցել էր, բայց արեգակը դեռ այրում էր քաղաքի փողոցներում: Ամեն տեղ անցուդարձը նվազել էր: Շուկայում խանութպաններից ոմանք քաշվել էին խանութների անկյունը և գլուխները դախլի կամ հաշվետետրերի վերա գրած՝ խոր քնով խռմփում էին, ուրիշներն անգործությունից դադրած՝ հավաքվել էին այս ու այն դրացու մոտ և անհոգությամբ գրույց ու կատակներ էին անում, աշխատելով քեսադ առևտրի օրը շուտով մթնացնելու: Սակավ էին այն բախտավորները, որոնց օրվա այդ ժամին հաջողվել էր ձեռք գցել ընկերներից ետ մնացած մի գյուղացի, կամ հեռու թաղերից եկած մի անփորձ տղա, և մի փոքր առևտուր անել, վաճառելով նրան ապրանքի հետ միասին և երդումների մի ամբողջ շարական: Մեծ հրապարակն անգամ, որ քաղաքի միակ բաբախող սիրտն էր, վաղուց անշնչացել էր: Նպարավաճառները էլ չէին լսեցնում իրենց գովասանական անախորժ բացականչությունները և հաղթահարված տիրապետող տոթից, հագիվ մեկ-մեկ ջուր էին սրսկում թառամող վարունգներին, կամ կանաչեղենի թաբախներին: Հարևան մսագործները ահագին փափախով գլուխները եղոտ կշռասեղանի վրա դրած՝ անուշ-անուշ քնում էին, թողնելով ճանճերին շահատակելու մսի կիսանների վերա, որոնք արևի տաքությունից արդեն դեղնել և չորացել էին, քաղաքի կշիռը նույնպես անգործ ընկած էր: Պարոն կշռապահը յուր անկեղծությունը այնտեղ էր հասցրել, որ ծալապատիկ նստել էր կշեռքի լայն թաթերից

մեկի վրա և մեծ գավաթով մածնաբերությունը առջևը դրած՝ ջերմեռանդությամբ ուտում էր, գրգռելով իրեն շրջապատող սակավաթիվ գյուղացիների թե ախորժակը և թե նախանձը:

Ամբողջ քաղաքի մեջ միայն աղա-Մելքոնի պարտեզն էր, որ օրվա այդ տոթագին ժամին զովասուն էր և հովաշունչ էր: Գեղահասակ բարդիները, որոնք բոլորում էին ամբողջ պարտեզը և հողմի յուրաքանչյուր հոսանքից քաղցր շրշյունով ծածանվում էին աջ ու ձախ, բազմամյա ակաթենիները, որոնք երկուստեք հովանավորում էին աղյուսախճի ճեմելիները և իրենց ձյունաթույր ու ողկուզան ծաղկեփնջերով, նրանց կանաչագարդ կամարակապը զարդարում, սաղարթախիտ ուռենիները, որոնք շրջաբոլոր եզերում էին ընդարձակ ավազանը և սփռում նրա շատրվանի վերա մի սիրախորժ ստվեր, և վերջապես բազմաթիվ պտղատու ծառերը, որոնք գրավել էին պարտեզի մի ընդարձակ մասը և գունավորել նրան իրենց բազմերանգ պտուղներով, ստեղծում էին այդ արվեստական դարաստանի մեջ մի հովաշունչ և կենսաբեր եղանակ անձանոթ քաղաքի հասարակաստեղծ մարդիկներին:

Պարտեզի թե՛ ծառերը և թե՛ ծաղկածուները արդեն դրված պատրաստ էին և ավազանի սյունան և շատրվանը կարկաչաձայն դուրս էր թափում յուր զովարար աղբերակը, երբ աղա-Մելքոն Խալաթյանը սիրեցյալ Անիշկային թեն առած՝ ներս մտավ պարտեզ: Կես ավուր քնից և լվացվելուց ետ նա սովորություն ուներ իջնել պարտեզ յուր Անիշկայի հետ թարմ օդ ծծելու և միրգ վայելելու համար:

Չնայելով, որ ադա-Մելքոնի տարիքը վաթսունի մոտ էր, և տիկին Անիշկան միայն տասննհինգ տարով էր նրանից փոքր, այսուամենայնիվ երկու ամուսինները դեռ երիտասարդական քնքշությամբ ողջագուրում էին իրար, մանավանդ երբ նրանք դրսումն էին գտնվում, կամ մի երրորդ անձնավորություն ներկա էր լինում նրանց սիրակցություններին: Ադա-Մելքոնի համար մեծ գվարճություն, էր ցույց տալ օտարներին (թեպետ նրանք այդ չէին պահանջում), որ ինքը անսահման սիրով կապված է Անիշկայի հետ, և որ առանց նրան աշխարհի բոլոր մեծությունները յուր աչքում արժեք չունեին:

Ինչ տիկին Խալաթյանին է վերաբերում, նա պակաս խանդակաթ չէր դեպի յուր ամուսինը, ամենքը գիտեին, որ նա անձնվեր է Մելքոն Կարլիշին, և ազնիվ տիկինը ոչ միայն այդ բանը չէր ծածկում ոչ ոքից, այլև հայտնում էր ամենքին:

Բամբասասեր մարդիկ, որոնք առհասարակ չեն սիրում իրենց գործերով զբաղվել, կամենում էին հավատացնել, որ երկու ամուսինների մեջ իսկապես սեր ասած բանը չկա, բայց նրանք հաշտ են ապրում, որովհետև ինչ որ գաղտնի հարաբերությունների պատճառով, որոնց մեջ յուրաքանչյուրը յուր սեփական հաճույքն էր որոնում, նրանք պարտավորվել էին փոխադարձ գիջումներ անել իրար:

Ի՞նչ գաղտնի հարաբերություններ էին դրանք, կամ ի՞նչ փոխադարձ գիջումներ, մենք, իհարկե, դրանցով չենք հետաքրքրվում, ավելի լավ է հավատալ, որ մարդիկ բարի են և առաքինի, քան հետամուտ լինել նրանց չարությունները

Ճանաչելու: Մենք, ահա, գոհունակությամբ տեսնում ենք, թե որքան քաղցր և սիրաժպիտ խոսակցում են իրար հետ երկու ամուսինները, հանդարտ ճեմելով սովերաշատ ծառերի տակ:

– Նայի՛ր, Անիչկա, նայիր մեր ամբողջ պարտեզին, այս ծաղկածուներին, այս վարդե թփերին, այս սիրուն ճեմելիքներին, ինձ թվում է, թե նրանք այսօր մյուս օրերից ավելի գեղեցիկ և հրապուրիչ են, այնպես չէ՞, – քաղցրությամբ խոսում էր Մելքոն-աղան յուր Անիչկայի հետ շրջեցնելով նրան մերթ ակաթենիների ճեմելիքում, մերթ ծաղկանոցի շուրջը և երբեմն գովազարդ ուռենիների տակ:

– Իհարկե, նրանք օր-օրի վերա գեղեցկանում են, չէ որ երեկվա կոկոնը այսօր պետք է բացվեր և այսօրվա կանաչ պտուղները մի քանի օրից պիտի կարմրին կամ դեղնին, – փիլիսոփայորեն տրամաբանեց Անիչկան:

– Ճիշտ այդպես է: Բայց գիտե՞ս, սիրելիս, ամեն բան մեզ մոտ կատարյալ է. – պալատի նման տուն, Շահգադի վայել պարտեզ, փառավոր ապրելու համար մի՞թե էլ մի ուրիշ բան պակասում է մեզ:

– Իհարկե ոչինչ:

– Ճիշտ այդպես: Եվ այս բոլորը ես քեզ համար պատրաստեցի, իմ անգին թագուհիս, միայն քեզ համար... – Եվ այս ասելով Մելքոն Կարլիչը ամուսնուն թևն առած դուրս եկավ ակաթենիների ճեմելիքից պարտեզի փոքրիկ հրապարակը:

Երկու ամուսինները նստեցին իրենց համար

պատրաստած աթոռների վերա, իրենց դեմքերը դարձնելով դեպի պալատանման տունը:

Շուտով երևեցավ փոքրիկ աղախինը, որ սկուտեղի վերա մրգեղեն էր բերում նրանց:

Մելքոն Կարլիչը շտապեց մի շնորհալի ասպետի նման ծառայել տիկին Անիշկային, մաքրելով նրա համար բերած մրգերից ամենաբնտիրները:

Բայց հագիվ էին նրանք մի քանի փոխադարձ «համեցեքներ» արել իրար, երբ տան պատշգամբում երևեցավ մի բարձրահասակ, շիկահեր և ծաղկատար երեսով աղջիկ, ձեռքում բռնած ջրով լի աման, որը նա առանց, աջ ու ձախ նայելու շտապելուց շուտ տվավ և մեջը եղած ջուրը շռ... թափեց գեղեցիկ ածունների վերա:

Մելքոն Կարլիչը վեր թռավ տեղից, իսկ տ. Անիշկան քիչ մնաց, որ վախենար: Շիկահեր աղջիկը տեսնելով նրանց վրդովմունքը, սկսեց քրքիջ դառնալ և ծիծաղել:

– Հիմար, լավ բա՞ն ես արել և դեռ ծիծաղո՞ւմ ես, – ճշաց ներքևից տիկինը, – այստեղ ի՞նչ ջուր թափելու տեղ է:

Բայց շիկահեր աղջիկը փոխանակ նրա նկատողությանը պատասխանելու, թողեց ջրի ամանը վանդակակապի վերա և առաջ անցնելով բացականչեց,

– Ա՛յդ ինչ է, դուք արդեն միրգ եք ուտում, և առանց ինձ հայտնելու... – Այս ասելով նա վազեց սանդուղքներով և մի բռնելով իջավ պարտեզ: Առանց սպասելու, որ իրեն բաժին տալին, նա վերցրեց սեղանից մի աման, դարսեց նրա վերա բավականաչափ միրգ և կրկին վազեվազ բարձրացավ

պատշգամբը:

Մելքոն Կարլիշի ուրախ տրամադրությունը փոխվեցավ: Նա հոնքերը կիտեց և հեռացրեց իրենից մրգի սեղանը: Տիկինը, իհարկե, ավելորդ համարեց հետևել նրա օրինակին:

– Չարմանալի ջղագգաց ես դու, Մելքոն, արժե միթե տխրել այդ չնչին պատճառի համար, նոր հո չե՞ս ճանաչում քո Նատաշին:

– Եվ դու այս չնչին պատճառ ես համարում, հա, – հարցրեց Մելքոն-աղան գլուխը շարժելով:

– Իհարկե, նա այդպես ծնվել, այդպես էլ մեծացել է, նորից հո չես կարող փոխել նրան:

– Նա այդպես չէր ծնվել, Անիշկա, բայց դու նրան այդպես մեծացրիր, – վշտալի ձայնով նկատեց Մելքոն – աղան:

– Ե՛ս, ես նրան այդպես մեծացրի, ես ուրեմն նրան փչացրի, – վրդովելով հարցրեց Անիշկան:

– Էլ հիմա այդ մասին խոսելու ժամանակը չէ, Անիշկա. ինչ որ եղել է, եղել...

– Չէ, ես կամենում եմ, որ դու ինձ կրկնես քո մեղադրանքը, մի՞թե, ուրեմն, ես եմ փչացրել Նատաշին:

– Չէ, սիրելիս, դու ի՞նչ մեղավոր ես. ես եմ մեղավոր, որ նրան քո հույսով թողեցի:

– Դու էլի նույնն ես կրկնում, անգուրթ, – ճշաց տիկինը լացի ձայնով, – ուրեմն էլ ավելորդ է, որ ես ապրեմ քեզ մոտ, որովհետև ես փչացնում եմ քո աղջկանը... – Այս ասելով Անիշկան հեռացրեց իրենից մրգի ամանը և սկսեց հեկեկալ:

– Օ, այդ չափագանգ է, այդ երեխայություն է, հանդարտվիր. ես կատակ արի. իհարկե, դու ինչ մեղավոր ես, որ Նատաշան այդպես հիմար աղջիկ է. դու հո քո որդու թշնամին չես. – քաղցրությամբ սկսեց ամոքել կնոջ սիրտը Մելքոն-աղան:

– Չէ, այդ առաջին անգամը չէ, – վրդովված խոսեց Անիչկան. – դու մի քանի անգամ էլ միևնույն տեսակ նկատողություններով վիրավորել ես իմ սիրտը, ես եմ հիմարը, որ քո պակասությունների, քո անվայել վարմունքների մասին ոչինչ չեմ խոսում, լռում, պապանձվում եմ. ինչ կանեիր, եթե քո արածներից հենց միայն մեկը լույս աշխարհի հանեի...

Մելքոն-աղան տեսավ, որ մեծ սխալմունք է գործել միջընտանեկան պայմանի դեմ մեղանշելով. ախր չէ որ երկու ամուսիններն էլ իրենց սեփական պակասություններն ունեն Ն. հենց դրա համար նրանք պարտավորվել էին փոխադարձաբար չտեսնել միմյանց թերությունները: Ինչ իրավունքով, ուրեմն, ինքը այդ նկատողությունը արավ Անիչկային: Այժմ էլ եթե նա սկսեր իրեն հայտնի գործերի մասին նկատողություններ անել, դա խո կատարյալ խայտառակություն կլիներ: Հարկավոր էր, ուրեմն, փակել խնդիրը, ինչ միջոցով էլ որ լիներ:

– Անիչկա, հոգյակս դու մի նեղանար, որ ես երբեմն-երբեմն ականա սխալմունքներ եմ գործում, ես երբեք էլ քեզ վիրավորելու ցանկություն չեմ ունեցել: Ի՞նչ անեմ, անիծվի Նատաշան. նա այնպես հիմարություն արավ, որ

ինձ սաստիկ վրդովեց: Ախար ի՞նչպես կարելի է կեղտոտ ջուրը ծաղիկների ածուի վերա թափել: Այդ բանում, իհարկե, ոչ դու ես մեղավոր և ոչ ես, երբ աստված կամենում է մեկին պատժել նրան այս տեսակ ժառանգ է տալիս: Ուրեմն ներիք ինձ, հոգիս, ներիք, ես ակամա վիրավորեցի քեզ:

Տիկինը լուռ էր և ոչինչ չէր խոսում, բայց նրա ինքնասիրությունը ըստ երևույթին գոհություն էր ստացել ամուսնու գոջումը տեսնելով, երկու մեղմ խոսքեր էլ՝ և Անիչկան կներեր յուր ամուսնուն:

– Դու չես խոսում ինձ հետ, Անիչկա, – քաղցրությամբ կրկնեց Մելքոն – աղան. – Բայց չէ որ ես ներողություն խնդրեցի: Տիկինը ծանրությամբ բարձրացրեց աչքերը, մի ներող հայացք ձգեց յուր ամուսնու վերա և ժպտաց: Այդ նշան էր, որ, ուրեմն, հաշտությունը տեղի ունեցավ: Մելքոն-աղան սեղմեց կնոջ ձեռքը ի նշան շնորհակալության:

– Բայց ի՞նչ պիտի անենք վերջապես այս աղջկան, – կամացուկ ձայնով շնջաց Անիչկան ամուսնու ականջին, երբ նրանք թև ի թև մտան կրկին ծառուղիների մեջ:

– Այդ աղջկան... այո՛, այդ հարցը ուշադրության արժանի է: Քանի որ Նատաշան մեր տանն է, նա մեզ միշտ կվրդովե. պետք է հնար մտածել մի կերպով նրան ամուսնացնելու:

– Բայց ում հետ ամուսնացնել, ով կհոժարի նրա հետ ամուսնանալու. Գեղեցկությունից գեղեցկություն չունի, շնորհքից՝ շնորհք չունի, խելքն էլ հո՛ւ աստված տա: Ինչ ասես, որ ես դրա համար չեմ արել, ինչ նեղություն ասես, որ ես չեմ կրել, ռուսերեն սովորեցրել եմ, ֆրանսերեն

սովորեցրել են, մուգիկ սովորեցրել են. լավ հագցրել են, լավ ապրեցրել են, էլ ինչ պետք է անել. երբ որ աստված խելք չէ տվել, ես հո չէի կարող նրա գլխի մեջ գոռով խելք էլ թափել:

– «Երբ դու ինքդ չունիս այդ խելքը, որտեղից կարող էիր նրա գլխի մեջ թափել», – խոսեց ինքը յուր սրտում Մելքոն-աղան և ընկավ մտատանջության մեջ: Նա մտքով թռավ դեպի հեռու անցյալը, դեպի այն բախտավոր օրը, երբ վեց արու գավակներից հետո աշխարհ եկավ Նատալիան, և լցրեց յուր ծնողների ցանկությունը, որ էր՝ աղջիկ ունենալ յոթերորդ գավակը: Եվ այդ օրը ի՞նչ հույսեր, ի՞նչ ոսկի երազներ չունեիր Մելքոնը, իբրև բախտավոր հայր: Նա հավատում էր, որ մի օր այդ աղջիկը կովածաղիկ կդառնա քաղաքի երիտասարդների համար: Հարուստ և գիտնական փեսացուները կվխտան յուր դռներում, և ինքը, իբրև միակ տեր չքնադագեղ աղջկան, յուր անբռնաբարելի իրավունքով փեսացու կընտրեր նրան, որին ինքը կկամենար, որին յուր սիրտը կսիրեր... Նատալիան հետզհետե մեծանում էր. մի օր նա գեղեցիկ էր ինչպես հրեշտակ, բոլոր տեսնողները հիանում էին նրանով, երանում էին նրա ծնողներին, ամենափառավոր ապագա էին գուշակում նրա համար: Բայց ավա՛ղ, ամեն բան կորավ նրա անփույթ, պճնասեր և միայն ինքը յուրմով զբաղվող մոր շնորհիվ: Երեխան մեծանում էր. հայրը յուր գործերով էր զբաղված, մայրը յուր հագուստներով ու այցելություններով: Չկար մեկը, որ մտածեր ազատելու խեղճ աղջկան նախասահմանյալ հիվանդությունից: Նրա ծաղիկը չհոգացին պատվաստելու

և այդ հիվանդությամբ վարակվեցավ նա, երբ ծաղիկը դրացիների տներում կոտորածներ էր անում: Շատ ուշ ճանաչեց տիկինը յուր սխալը, բայց էլ նրան ուղղելու հնար չկար: Մելքոն-աղայի բոլոր ջանքը միայն այն եղավ, որ յուր աղջկանը վերահաս մահից ազատել կարողացավ, բայց խեղճի դեմքը այնքան ծաղկատար, այնքան այլանդակված էր, որ նրա վերա նայել չէր լինում: Այս հանգամանքը բավական էր, որ տիկին Անիշկան բարձիթողի աներ յուր աղջկան:

Կան մի տեսակ մայրեր, որոնց կրծքի տակ՝ ծնողական գթո և գորովի փոխարեն՝ միայն ինքնասիրություն և փառամոլություն է սնանում: Այդպիսիները իրենց գավակների վերա նայում են ինչպես իրենց զարդարանքների վերա, որոնք քանի նոր են և պսպղուն՝ ծառայում են իրենց պարծանքին, բայց հենց որ հնացան, կոտրվեցան, էլ կորցնում են իրենց արժեքը, և նրանք շարտում են նրանց սնդուկի այն անկյունը, ուր փոշին կամ ցեցը պիտի մաշե նրանց մնացորդը:

Տիկին Անիշկան այդ մայրերից միմն էր: Հենց որ նա յուր Նատաշի դեմքը ծաղկատար տեսավ, էլ սառեցավ նրա մեջ յուր աղջկա համար հոգալու բոլոր եռանդը: Ի՞նչ բան էր այդ այլանդակված աղջիկը, եթե ոչ նախատինք և. ամոթ յուր մոր համար: Նա նրա հետ չէր կարողանում երևալ ո՛չ փողոցում, ո՛չ եկեղեցում, ո՛չ յուր բարեկամների տանը: Տեսնողները պիտի կարծեին, թե Նատաշան յուր աղախինն է և ոչ յուր աղջիկը: Եվ իրավ, ինչպես կարելի էր,

որ տիկին Խալաթյանը, այն գեղեցիկ և պճնվող Անիշկան, այդպիսի մի այլանդակ աղջիկ ունենար... Այդ պատճառով նա ընդմիշտ թողեց նրան տան մեջ յուր աղախինների հոգատարության ներքո, որոնք նրանից շինեցին այն, ինչ որ կարող էին. այսինքն մի համառ, ստահակ, բարոյապես և մտավորապես փչացած աղջիկ: Ճշմարիտ է, վերջերում, երբ Մելքոն-աղան սահմանափակեց յուր լայնածավալ գործերի շրջանը, նա առանձին ուշադրություն դարձրեց յուր աղջկա վերա, և համաձայն ընդունած սովորության վարձեց նրա համար ռուսերենի, ֆրանսերենի և մուգիկի վարժուհիներ, և ամեն միջոց գործ դրավ նրան ըստ պատշաճին կրթելու և դաստիարակելու, բայց բոլոր այդ հոգսերը ուշացել էին արդեն: Նատալիան թութակի նման սովորեց մի քանի բան, բայց և այնպես նա մնաց միշտ միևնույն փչացած և կորած աղջիկը... Այս բոլոր անցյալը մի քանի վայրկյանի մեջ մտաբերեց Մելքոն-աղան և ծանր հառաչեց:

– Ինչո՞ւ համար ես հառաչում, – քնքշաբար հարցրեց տանտիկինը, որ դեռ կախված էր նրա թևից և կարծես տեսնում էր յուր ամուսնու մտատանջության առարկան:

– Նրա համար, որ մի քանի վայրկյան առաջ ես ինձ ամենաբախտավոր մարդն էի կարծում աշխարհի մեջ, և չէի մտաբերում իմ այս թշվառ և ողորմելի աղջկան, որի դժբախտության պատճառը մենք ինքներս ենք:

– Էհ, ի՞նչ բանի վերա ես մտածում, արժե՞ միթե այդքան չնչին պատճառի համար տխրել: Մի աղջիկ է. ինչպես որ լինի կամուսնացնենք: Ասենք թե ես ասում եմ տգեղ է, բայց

այնքան էլ հո տգեղ չէ, որ տանը մնա: Արհեստավորներն անգամ իրենց կաղ ու կույր աղջկերանց մարդու են տալիս, հիմա ինչ պատահեցավ, որ Մելքոն-աղայի աղջիկը տանը մնա: Եվ վերջապես ի՞նչ է պակսում մեր Նատաշին. գեղեցիկ հասակ, առողջ կազմվածք, սիրուն աչքեր, մի փոքր երեսն է ծաղկատար էլի՛, դա հո մի մեծ պակասություն չէ: Իսկ դրա փոխարեն, որ նա լեզուներ է սովորել, մուգիկ գիտի և էլ ուրիշ չգիտեմ ինչ բաներ, մի՞թե դրանք ոչինչ, ուսում առած աղաները այնքան էլ աղջկա գեղեցկության չեն նայում, այլ նրա գիտությանը:

(Բայց որտեղ են այդ ուսում առած տղաները, որ համաձայնվեն քո աղջկա հետ ամուսնանալու:

– Ամեն տեղ. ա՛յ մեկը հենց իմ հորանց դրացի Սարալյանի եղբոր տղան չէ ...

– Որը: Թովմասի եղբոր տղան:

– Այո՛: Թովմասի եղբոր տղան, անցյալները մայրը ասում էր, թե այս տարի ավարտում է յուր ուսումը, ասում էր, թե պետք է բերեմ և ամուսնացնեմ:

Մելքոն – աղան ծիծաղեց:

– Ինչո՞ւ համար ես ծիծաղում:

– Նրա համար, որ դու կարծում ես, թե Թովմասի եղբոր տղան, այն էլ Թիֆլիսից վերադարձող տղան, պիտի գա և մեր աղջկան ուզե: Ուրիշ մարդ ունիս՝ նրա համար խոսիր:

(Թովմասի եղբոր տղան ի՞նչ մի մեծ մարդու որդի է, որ մեր աղջիկը չուզե. նրանից շատ լավերը ոտքդ կհամբուրեն:

– Այդ. լավերը դեռ չգիտեմ ինչ կանեն, միայն նրա համար

ասում եմ, որ նա չի ուզիլ:

– Վերջապես ինչ մեծ ցավ է դառել քեզ համար Նատաշան, մի՞թե նա այդքան էլ դեն գցած աղջիկ է:

– Այո , Անիչկա. նա է իմ միակ ցավը, նրանից ի գամ ես ուրիշ ցավ չունիմ:

– Լավ, ինձ թող նրան ամուսնացնելու հոգսը:

Այս խոսքի վերա դռան հնչակը քաշեցին, և մի վայրկյանից ետ երևեցավ ծառան, որ հայտնեց թե՝ պ. Թովմաս Մալարյանը կամենում է Մելքոն-աղային տեսնել:

Երկու ամուսինները զարմացած սկսան նայել իրար վերա:

– «Անունը տո՛ւր, տեղը գցի»: – ասաց Մելքոն-աղան. – այս ո՞ր խաչից է:

– «Մատաղը յուր ոտքով է եկել, այ մարդ», – շննշաց տիկինը. – կանչել տուր նրան և ձեռքից բաց մի թողնիլ, կարելի է իմ Նատաշի բախտից աստված է դրկել նրան այստեղ: – Այս ասելով տիկինը հեռացավ և Մելքոն-աղան հրամայեց ծառային հրավիրել պ. Մարալյանին պարտեզ:

ԵՐԿՈՒ ԿՈՂՄԻ ՀԱՄԱՐ ԷԼ ՇԱՀԱՎՈՐ

– Բարով, բարով, հազար բարով եկաք դուք մեզ մոտ. այս որ խաչից է, ումնից պետք է շնորհակալ լինինք, – ուրախ դեմքով ու ձայնով դիմավորեց Մելքոն-աղան պ. Թովմասին, երբ վերջինս ներս մտավ պարտեզի դռնով:

Թովմասը, որ այսպիսի ընդունելություն չէր սպասում

Մելքոն-աղայից, մի քանի լույս ուրախությունից ինքն իրեն կորցրեց: Բայց շուտով խելաբերելով, որ ինքը նույնպես Մելքոն-աղայից պակաս մարդ չէ և որ այդ ընդունելությունը հենց իրեն նման պատվավոր մարդու էլ կվայելեր, լուրջ կերպարանք առավ:

– Վաղուց ցանկանում էի այցելություն անել ձեզ, – ասավ նա Մելքոն-աղային. – դուք ամեն բանի մեջ փորձված եք, և մասնավոր իբրև վաճառական, դուք աննման եք: Ով որ մոտիկ բարեկամ է ձեզ և կարող է օգուտ քաղել ձեր իմաստուն խորհուրդներից, իմ կարծիքով նա ամենաբախտավոր մարդն է մեր աշխարհում: Տեսնելով որ ես միայնակ եմ և շատ գործերի մեջ կարոտ եմ մի իմաստուն խորհրդականի, որոշեցի, ինչպես որ լինի, վաստակել ձեր բարեկամությունը: Ահա այս նպատակով էլ ես այսօր այցելում եմ ձեզ: Հույս ունիմ, որ դուք չեք մերժիլ այդ բարեկամությունը, որ ես խոնարհաբար առաջարկում եմ ձեզ:

– Շատ ուրախ եմ, շատ ուրախ, – պատասխանեց Մելքոն-աղան: – Սկզբից էլ ես այնքան հավանել եմ ձեզ, թե՛ իբրև մասնավոր մարդու և թե՛ իբրև վաճառականի, որ ես ամենամեծ ուրախությամբ կընդունեմ ձեր բարեկամությունը: Ինչով կարող եմ օգնել ձեզ, ասացեք, ես պատրաստ եմ ձեզ ծառայելու:

– Շնորհակալ եմ, դուք չափազանց բարեսիրտ եք, այո, ես ձեզանից մի շնորհ խնդրելու եկա. բայց այդ շնորհը այնքան մեծ է, որ ես արդարև ամաչում եմ ձեզ հայտնելու: Իմ

խնդրածս իսկապես շնորհ էլ չէ, այլ մի գոհաբերություն... Եվ այս է պատճառը, որ ես չեմ կարողանում վստահությամբ հայտնել ձեզ իմ խնդիրը:

– Խնդրեմ, խնդրեմ, դուք իրավունք ունիք ամենայն վստահությամբ ինձ հետ խոսելու: Ինչ էլ որ լինի ձեր խնդիրը, ես հոժարությամբ կկատարեմ, միայն թե կարողանամ:

– Կարողանալը՝ կարող եք, բայց չգիտեմ, իրավունք ունիմ արդյոք այս տեսակ խնդիր ձեզ առաջարկելու:

– Դեռ հայտնեցեք ձեր խնդրի տեսակը, այն ժամանակ կտեսնենք՝ կարող ենք, թե ոչ, – ծիծաղելով նկատեց Մելքոն-աղան:

– Շատ լավ. ահա թե բանը ինչու՞մն է: Առաջիկա շաբաթ, գորքի մեծավորի տանը...

– Այո, գնդապետ Բոլատկովսկու մոտ, – ընդհատեց Մելքոն-աղան:

– ...Աճուրդ պետք է լինի:

– Զորքի հացը, միսը և խմիչքը կապալով տալու համար, գիտեմ, շարունակեցեք:

Պ. Թովմասը լռեց: Մելքոն-աղայի այդ աստիճան գործին տեղյակ լինելը նրա վերա վատ ազդեցություն արավ: – «Այս մարդը, որ այս աստիճան է զբաղվում այս գործով և դեռ բերանս չբացած ամեն բան գիտե, հագիվ թե գիջանե իմ խնդրին. ավելի լավ է լռեմ և իմ պատվով հեռանամ այստեղից...», – զգուշաբար մտածեց Թովմասը և մի տարակուսական հայացք ձգեց Մելքոն-աղայի վերա:

– Հա: Ինչո՞ւ չեք շարունակում, – հարցրեց վերջինս: Թովմասը լուռ էր և դարձյալ նայում էր նրա վերա:

– Դուք ինձ զարմացնում եք ձեր լռությամբ, մի՞թե մի բան պատահեց ձեզ, խոսեցեք, ինչ եղան աճուրդը, կապալը, դուք դրանց մասին էիք ուզում խոսել:

– Ես այլևս չեմ ուզում դրանց մասին խոսել:

– Ինչո՞ւ:

– Որովհետև կարծում եմ, որ իմ խնդիրը դուք պիտի մերժեք:

– Չարմանում եմ, որտեղից կարող եք իմանալ, թե ես կներժեմ ձեր խնդիրը, քանի որ նրա մասին ես դեռ մի խոսք էլ չեմ արտասանել: Ընդհակառակն, ինչ դժվար խնդիր էլ որ լինի ձեր խնդիրը, դարձյալ ես պիտի աշխատեմ նրան կատարելու, եթե միայն ուժերս կներեն:

Թովմասը մի փոքր սիրտ առավ և շարունակեց.

– Իմ խնդիրը, Մելքոն-աղա, կայանում է հետևյալում: Ինչպես ահա գիտեք առաջիկա շաբաթ աճուրդ պիտի լինի գնդապետի տանը: Մեր քաղաքում, որքան ինձ հայտնի է միայն չորս հոգի կան, որոնք կցանկանան այդ աճուրդին մասնակցելու: Բայց այդ չորս հոգիների մեջ միայն դուք եք գորեղը, և եթե ցանկացաք, անպատճառ դուք էլ կվերցնեք կապալը: Բայց որովհետև ես էլ եմ ցանկանում այս անգամ այդ աճուրդին մասնակցել և իմ բախտը մի անգամ կապալի մեջ էլ փորձել, ուստի եկա ձեզ խնդրելու, աղաչելու, որ եթե հնար է, այս անգամ դուք ձեռնպահ մնաք այդ կապալից, գուցե աստված հաջողում է և ինձ վերա է մնում նա: Մյուս

երեք անձինքները ինձ համար երկյուղալի չեն. ես կարող եմ նրանց հեռացնել այդ գործից, բայց դուք կարող եք ինձ արգելք լինել, այդ պատճառով էլ եկել եմ ձեզ աղաչելու, որ այդ գիշումը անեք ինձ, եթե հնար է:

Մելքոն-աղան ընկավ մտածության մեջ: Թովմասը ակնապիշ նայում էր նրա վերա և սրտատրոփ սպասում նրա այն պատասխանին, որ միանգամով պիտի բախտավորեցներ և կամ դժբախտացներ իրեն:

– Որքան էլ որ ցանկանում եմ ձեր խնդիրը չներժելու, – վերջապես խոսեց Մելքո-աղան, – այսուամենայնիվ հնար չեմ գտնում իմ ցանկությունը կատարելու: Դեռ մի քանի օր առաջ ես գնդապետի տանն էի (պետք է ասած, որ մենք նրա հետ շատ մտերիմ և բարեկամ ենք), ես նրան խոստացա, թե այդ կապալը անպատճառ ես կվերցնեմ, որքան էլ նրա պայմանները ձեռնտու չլինեն: Պ. գնդապետը միևնույնը խնդրեց ինձ, որովհետև մինչև այժմ իմ վերցրած կապալներով միշտ գոհ եմ մնացել ինձանից թե գորքը և թե նրա մեծավորները: Այժմ ես չգիտեմ, թե ի՞նչպես կարող եմ իմ խոստման հակառակը գործել: Դա ինձ համար մեծ անպատվություն կլինի:

– Այսուամենայնիվ դուք կարող եք այդ անել, եթե կամենաք:

– Գիտեք ինչ կա, պ. Թովմաս. – այդպիսի մի գիշողություն եթե ես անեմ ձեզ, ինձ վերա բոլորը կծիծաղեն, սկսած գնդապետից մինչև վերջին սպան, որովհետև այդ տեսակ մի գիշողություն ես իրավունք ունիմ անելու միայն իմ

ազգականներից մինին: Ի՞նչ կասեն ինձ այդ մարդիկը: Եթե իմանան, որ ես իմ իրենց տված պատվավոր խոսքը ետ եմ առնում լոկ մի օտար մարդու խնդրանաց գիշանելու համար: Գոնե եթե դուք իմ ազգականներից մինը լինեիք, իմ վարմունքը մի փոքր բնական կլիներ:

– Ինչ կա, մի՞թե չեք կարող ինձ էլ իբր ազգական ներկայացնել նրանց:

– Օ, այդ անկարելի է. այդ կնշանակե նրանց խաբել, այդ կնշանակե այսքան տարվա իմ նրանց մոտ ունեցած վարկն ու համարումը արատավորել, չէ, այդ անկարելի բան է:

– Ուրեմն դուք մերժում եք իմ խնդիրը, – հուսահատ ձայնով հարցրեց Թովմասը:

Մելքոն-աղան չպատասխանեց. նա մտածում էր:

Այս լուրջունը գրավեց Թովմասի ուշադրությունը, նրա սրտի մեջ սկսեց մարմնանալ մի նվաղ հույս՝ «Գուցե դեռ կփոխե յուր միտքը, գուցե դեռ կբախտավորացնե ինձ, – մտածում էր նա, և Թովմասի հույսը պարապ չելավ: Մի քանի րոպեաչափ մտածելուց հետո, Մելքոն-աղան դարձավ Թովմասին հետևյալ հայտարարությամբ.

– Սիրելի Թովմաս, դուք պետք է իմանաք, որ ես ինչպես առաջ էլ ասացի, ձեզ սիրում ու հարգում եմ: Ձեր խնդիրը բացե ի բաց մերժելը ինձ համար այնքան դժվար է, որքան և դժվար է գնդապետին տված պատվավոր խոստմանս դրժելը: Բայց որպեսզի ոչ ձեր խնդիրը մերժեմ և ոչ գնդապետի մոտ խայտառակվիմ, ահա թե ես ինչ նոր բան մտածեցի այս րոպեին: Դուք կարծեմ մի լավ եղբոր որդի

ունիք, որ այժմ սովորում է Թիֆլիսում:

– Այո՛, մեր Պետրոսը մի շատ լավ տղա է:

– Լսել եմ, շատ լավ տղա է. աստված պահե: Ես էլ ինչպես գիտեք, մի շատ խելոք աղջիկ ունիմ. մի պատվական աղջիկ: Ես կարծում եմ, որ լավ կանենք, եթե միմյանց պատվավոր խոսք տանք ձեր Պետրոսն ու իմ Նատալիան իրար հետ ամուսնացնելու և այսպիսով խնամիներ դառնալու: Այնուհետև շատ հեշտ կլինի ինձ համար գիշանել ձեզ կապալը և գնդապետն էլ ներողամտությամբ կնայի այս գործի վերա, որովհետև այդպիսով ես կապալը իմ ազգականներից մինին կլինեմ հանձնած:

Թովմասը ուրախությունից քիչ էր մնում, որ խելագարվի:

– Դուք ինձ կրկնակի եք բախտավորացնում, Մելքոն-աղա, – հրճվանքով բացականչեց Թովմասը, – տվեք ինձ ձեր ձեռք, ես համաձայն եմ. ձեր Նատալիան իմ սիրելի հարսն է այսօրվանից, – և այս ասելով նա ջերմությամբ սեղմեց Մելքոն-աղայի ձեռքը:

– Դուք համաձայն եք. շատ բարի, բայց եթե Պետրոսը գա և չկամենա լսել ձեզ, այն ժամանակ ինչ կանեք:

– Պետրոսը, ինձ չլսե՞. հա՛, հա՛, հա՛. միթե կարծում եք, թե նա կհամարձակվի ինձ չլսել, նա, որին ես դեռ մանուկ հասակից իմ հացով պահել, մեծացրել, ուսում եմ տվել և քանի-քանի հազարներ նրա համար վատնել եմ: Ոչ, դրա համար մի երկբայեք: Պետրոսը իմ որդին է. նա մինչև ինձ հնազանդ է եղել և այս անգամ էլ նա չի համարձակվիլ իմ խոսքից դուրս գալու: Եվ միթե բոլոր իմ այս չարչարանքները

նրա համար չեն. Պետրոսից գատ ով ունիս:

– Եթե դուք ինձ պատվավոր և վճռական խոսք եք տալիս, որ իմ Նատաշին անպատճառ կառնեք Պետրոսի համար, ես էլ ձեզ խոսք եմ տալիս անպատճառ զիջանել ձեզ կապալը, որ, իհարկե, մի շատ մեծ զիջողություն է. ըստ որում դա կնշանակե հրաժարվել տարեկան երեսուն հազար ռուբլի օգուտից... Եվ ես այդ զիջողությունը անում եմ այն մտքով, թե ձեր օգուտն էլ այսուհետև իմն է, որովհետև իմ աղջիկը ձեր տան հարսն է լինելու:

– Իհարկե, իհարկե, և ես դրա համար ձեզ պատվավոր և վճռական խոսք եմ տալիս, իսկ իմ խոսքի գրավականը – ահա, և նա հանելով իր ճկույթից յուր փոքրիկ ադամանդյա մատանին, որ նա մի անգամ նվեր էր ստացել յուր մի բարեկամ հաճախորդից, տվավ Մելքոն-աղային:

Վերջինս ընդունեց այդ գրավականը հոգվո ներքին ուրախությամբ, բայց որպեսզի ճրագը գրվանի տակ չննար, նա թույլատվություն խնդրեց Թովմասից՝ կանչել և յուր կնոջն ու աղջկանը և նրանց էլ հայտնել այդ բախտավոր նորությունը:

– Որովհետև գործը միայն ինձ ու ձեզ չէ վերաբերում, – ասաց Մելքոն-աղան գործնական մարդու նախատեսությամբ, – լավ է որ մեր այս բարեկամական պայմանադրությունը հաստատվի նաև իմ կնոջ ու աղջկա ներկայությամբ: Աշխարհ է. ո՞վ գիտե, թե վաղը ինչ նորություններ կստեղծվին և գուցե կստիպեն էլ մեզանից մինին դրժել յուր պատվավոր խոստմանը: Բայց որովհետև

այդ տեսակ վարմունքը ամոթապարտ պիտի կացուցանե հանցավոր կողմը, գոնե թող մեզ համար վկաներ ունենանք, որ հարկավոր դեպքում մատնացույց անեն նրանք հանցավոր կողմի վերա: Բացի այդ, այս տեսակ ծանրակշիռ բարեկամության խոստում անելուց առաջ դուք կատարյալ իրավունք ունիք ձեր հարսնացուն տեսնելու և ձեր ազատ կարծիքը նրա մասին մեզ հայտնելու: Ո՞վ գիտե. գուցե իմ աղջիկը ձեզ անգամ հավանելի չէ. ինչո՞ւ համար ապագայում ծնվելիք գժտությունները այսօրվանից կեք չխափանենք:

– Շատ խելոք խոսք եք ասում, Մելքոն-աղա. դրան ես հակառակվել չեմ կարող, կանչեք այստեղ իմ խնամուն և հարսնացուին. և թող նրանք էլ իմանան մեր որոշումը: Բայց կապալի գործի մասին, խնդրում եմ, դուք ոչինչ չհիշեք նրանց մոտ. մանավանդ իմ հարսնացուն չպետք է իմանա, թե այսպիսի մի գործի շնորհիվ է կայանում մեր մեջ այս բարեկամությունը: Այդ բանը կարող է նրան վշտացնել:

– Իհարկե, իհարկե, ինչ հարկավոր է կնոջ հետ առևտրական գործերի մասին խոսել, այդ կողմից ես ավելի խիստ եմ: – Այդ ասելով Մելքոն-աղան ներողություն խնդրեց Թովմասից և գնաց կնոջն ու աղջկանը կանչելու:

Պ. Թովմասը սկսավ ճեմել պարտեզի սիրուն ճեմելիքներից մինում և գնայլմամբ դիտում էր մերթ այդտեղի գեղեցկությունները, և մերթ Մելքոն-աղայի հոյակապ ապարանքը, որ մի շքեղ պալատի նման ձգվում էր պարտեզի ամբողջ լայնությամբ:

– Տե՛ր աստված, այսքան խելքի ու իմաստության հետ այսքան էլ միամտություն, – մտածում էր ինքն իրեն պ. Թովմասը. – մի մարդ, որ այնքան խելք, շնորհք, ընդունակություն է ունեցել այսքան մեծ հարստություն և փառք ձեռք բերելու, ինչպես չէ հասկանում, որ ինձ նման մարդու համար մեծ պատիվ և մեծ փառք է իրեն հետ բարեկամանալ: Դեռ չեմ հիշում այն ահագին շնորհը, որ նա անում է ինձ, հեռանալով հարյուր հազարանոց կապալից: Ուրեմն ինչու կասկածել թե ես կարող եմ իմ խոստմանը դրժել: Մելքոնի աղջիկը, ճշմարիտ է, ասում են որ գեղեցիկ չէ, բայց ինչ հարկավոր է իմ եղբոր որդուն գեղեցկությունը, քանի որ նրա հարսնացուն քաղաքի ամենաառաջավոր մարդու աղջիկն է և ի դեպ, եթե ես չլինեմ էլ, դարձյալ նա յուր հարուստ աներոջ շնորհիվ փողի կամ ապրուստի կարոտություն տեսնելու չէ երբեք: Իմ եղբորորդին այնքան հիմար չէ, ես կարծում եմ, որ չգնահատե այս առավելությունները: Գեղեցկությունը մի փայլ է, որին ոչնչացնում են առաջին պատահած վիշտն ու նեղությունները: Բայց հարստության առաջ ոչ միայն չքանում են ամեն տեսակ վշտեր, նեղություններ և ցավեր, այլև ուրախություն չեղած տեղը ուրախություն է բուսնում, գվարճություն չեղած տեղը գվարճություն է ստեղծվում... Չէ, սա մի բախտ է, որին իմ պատճառով արժանանում է Պետրոսը և նա պետք է երախտապարտ լինի յուր հորեղբորը:

Մինչդեռ Թովմասը այս խորհրդածություններն էր անում,

այգին մտան Մելքոն-աղայի հետ միասին տիկին Անիշկան և օրիորդ Նատալիան, երկուսն էլ վայելուչ կերպով կոկված ու հագնված: Պ. Թովմասը թեպետ երբեք առիթ չէր ունեցել ասպետական օրենքները ուսումնասիրելու, այսուամենայնիվ նա գգաց, որ հարկավոր էր հանել յուր գլխարկը և ժպտերես դիմավորել յուր խնամուն ու հարսնացուին:

Վերջիններս շատ սիրալիր ընդունեցին պ. Թովմասի ողջույնը և ծանոթանալով նրա հետ, ջերմագին սեղմեցին նրա ձեռք:

Տիկինը առաջարկեց բոլորին էլ նստել ծաղկանոցի առաջ շարված աթոռների վերա:

Սովորական հարց ու բարևից ետ, Մելքոն-աղան հանդիսավոր կերպով կանգնեց նրանց մեջ և բառերի հստակ ու որոշ արտասանությամբ հայտարարեց, որ պ. Թովմաս Մարալյանը շնորհ է բերել յուր մոտ իրենց սիրելի Նատալիայի ձեռքը յուր եղբոր որդի Պետրոսի համար խնդրելու և որ ինքը այդ բանին սրտով համաձայն է, սակայն հարցնում է և տիկին Անիշկայի կամքը:

Վերջինս կարելվույն չափ քրքրվելով և կարելվույն չափ գեղեցիկ ժպիտով պատասխանեց. – «Ես այնքան շատ լավ բաներ եմ լսել պ. Թովմասի եղբոր որդու համար, և այնքան գովություններ նույնիսկ պ. Թովմասի և յուր ընտանիքի վերաբերությամբ, որ ես ոչ միայն պատճառ չունիմ մերժելու նրա առաջարկությունը, այլև շատ ուրախ կլինեմ նրան ընդունելով: Իմ Նատաշան այնքան քնքուշ,

այնքան ուրախ և այնքան սիրելի պահված աղջիկ է, որ բացի այ. Թովմասի ընտանիքը, ուրիշ որևէ ընտանիք ես արժանի չեմ գտնիլ նրա հարսնության, հետևապես ես տալիս եմ իմ համաձայնությունը»:

Պ. Թովմասը, որին ըստ երևույթին շատ դուր եկավ յուր խնամու փոքրիկ, բայց ազդու ճառը, խորը կերպով գլուխ տվավ տիկին Անիշկային ի նշան ամենաանկեղծ շնորհակալության:

Իսկ Մելքոն-աղան, որ փորձված վաճառականի նման աշխատում էր պայմանագրի բոլոր կետերի համար բանավոր ստորագրություն առնել Թովմասից, մոտեցավ նրան և թուրքերեն լեզվով հարցրեց. – «Հավանո՞ւմ ես իմ աղջկան, թե ոչ. նա քո առաջ կանգնած է կարող ես լավ նայել, քննել և ապա քո ազատ կարծիքը հայտնել»:

– Քո աղջիկը հրաշալի է, իմ եղբոր որդին հագիվ թե արժանի է նրան, – պատասխանեց նույն լեզվով Թովմասը: Եվ այս խոստովանությունը բոլորովին անկեղծ էր:

Այդ ժամանակ Մելքոն-աղան ետ դարձրեց Թովմասին նրանից ստացած մատանին, որպեսզի սա ինքը յուր ձեռքով հագցնե այն յուր հարսնացուին: Թովմասը ուրախությամբ կատարեց և այդ վերջին պարտականությունը, հայտնելով միևնույն ժամանակ, որ այդ մատանին իսկապես նշանադրության ընծա համարելու չէ, այլ լոկ մի առհավատչյա իրենց մեջ տեղի ունեցած խնամական համաձայնության:

Օրիորդ Նատալիան բոլոր այդ խոսակցությանը

ժամանակ նստած էր լուռ և համեստ, որովհետև այնպես էին պատվիրել նրան յուր ծնողները, իսկ նրա համաձայնությունը ստանալու համար խոսք ու գրույց չեղավ: Սա մի անհրաժեշտ նախագգուշություն էր, որով Մելքոն-աղան կամեցել էր ծածկել Թովմասից յուր դատեր արժանիքը, բայց իհարկե, դա միևնույն ժամանակ և ավելորդ նախագգուշություն էր, որովհետև այդ բոլորին Թովմասին հետաքրքրողը ոչ թե հարսնացուն էր, այլ յուր կապալի շահավոր գործը:

Նոր բարեկամները այդ երեկոյան պատվեցին Թովմասին փառավոր ընթրիքով, որի ժամանակ նա երախտագիտությամբ հիշեց լավ ընթրիքների սիրահար Միկիթ-բեկի անունը և ծածուկ յուր խնամիներից խմեց նրա թանկագին կենացը:

Վերջապես հոգվո ամենալավ տրամադրության տակ հեռացավ պ. Թովմասը Մելքոն-աղայի տնից և ուխտեց, ինչպես ազնիվ սարդ, կատարել յուր տված խոստումը, եթե միայն շահավոր կապալը կմնար յուր վերա:

Է

ՄԻԿԻԹ-ԲԵԿԸ ՅՈՒՐ ԱՌԱՆՁՆԱՐԱՆՈՒՄ ԵՎ Պ. ԹՈՎՄԱՍԸ ՎԵՐՋԱՊԵՍ ԿԱՊԱԼԱՌՈՒ

Մի փոքրիկ սենյակ, որ լուսավորվում էր երկու նեղ պատուհաններով: Մի հասարակ գրասեղան, որի զարդարանքը կազմում էին դատարանից բերված հին թանաքամանր, երկու մաշված գրիչներ, կես կապ թուղթ և մի աժանագին լամպար. – չորս պարզաշեն աթոռներ, որոնցից մինը արդեն կազմալույծ էր եղած, ուստի և դատապարտված սենյակի անկյունում անգործ մնալու, մի դեղնափայտե պահարան, որի մեջ անկարգ կերպով դարսված էին քանի մի օրինագրքեր, մի հին տարազի պատի ժամացույց, որը գնված էր մի ինչ որ աճուրդի ժամանակ, և վերջապես մի անբովանդակ պատկեր, որ առանց շրջանակի կպցրած էր պատի վերա. – սա Միկիթ-բեկի առանձնարանն էր:

Երեկոյան ժամը վեցն էր. մի այնպիսի ժամանակ, երբ առհասարակ գործից վերադարձող մարդիկ տանը չէին նստում, որովհետև քաղցր հովերի ժամանակ լինելով քաղաքի միակ զբոսարանը, որ մի վանդակապատ

Ծառաստան էր, դառնում էր գվարճալի: Օրվա ծանրությունը բարձող մարդիկ գունդագունդ դիմում էին այդտեղ թարմ օդ շնչելու և իրենց հոգնած հոգուն ու մարմնին հանգստություն տալու:

Բայց Միկիթ-բեկը ժամանակ չուներ այդ շռայլության համար: Նա յուր առանձնարանում նստած խորասուզվել էր օգտավետ մտածմունքների մեջ: Դուք, իհարկե, չեք գուշակում, որ նա մտքով վերափոխվել էր հին պատմությունների աշխարհը և մտածում էր այն հանճարեղ նկարչի վերա, որ ժամանակի պատկերը մարմնացրել էր մերկ աղջկա կերպարանքով, նրա գլխի առաջից երկար մազեր նկարելով իսկ ետքի կողմը թողնելով լերկ, ինչպես յուր մարմինը և տալով նրան երկու գորեղ թևեր անընդհատ առաջ սլանալու համար...

– «Այո՛, քանի որ նա քեզ մոտիկ, քո առաջ կանգնած է, – խոսում էր ինքն իրեն Միկիթ-բեկը, – աշխատիր բռնել նրա մազերից, աշխատիր ընկերանալ նրա թոուցքին, ապա թե ոչ, մի փոքր անհոգություն, մի փոքր դանդաղություն և ժամանակը սլանալով կհեռանա քեզանից – այնուհետև որքան էլ վազես նրա ետևից էլ հասնել չես կարող և գղջումն ու ապաշավանքն էլ քեզ չեն օգնիլ...»:

Միկիթ-բեկի խորհրդածությունները վերաբերում էին մեզ արդեն հայտնի աճուրդին: Նա փորձով գիտեր, որ առհասարակ հազվագյուտ են այն դեպքերը, որոնցից կարելի է լինում անսպաս օգուտներ ձեռք բերել: Այդ աճուրդը պատկանում էր հազվագյուտ դեպքերի կարգին:

Եվ որովհետև հետևյալ առավոտ նա տեղի պիտի ունենար, իսկ Միկիթ-բեկը բացի Թովմասին օգնելուց դեռ յուր ուրիշ երեք բարեկամների համար էլ գործ ուներ կատարելու, պարզ է, ուրեմն, որ նա չէր կարող այդ թանկագին ժամանակը զբոսանքի նվիրել: Նա նստել էր յուր առանձնարանում և հաստատապես վճռել՝ բռնել ժամանակի մագերից և չթողնել նրան, մինչև որ անսպաս օգուտներից յուր բաժինը չստանար: Գործը չերկարացնելու համար նա մինչև անգամ պատրաստել էր կարևոր թղթերը և ինքն յուր մեջ որոշել, թե յուր բարեկամներից որին ինչ խորհուրդ և որին ինչ ճանապարհ պիտի ցույց տար: Եվ այս ամենը նա կարգավորել էր այնպես, որ նրանցից յուրաքանչյուրը առանձնապես գոհ մնան իրենից, հավատացած լինելով, որ Միկիթ-բեկը միայն իրեն համար է գործ շինում: Բայց, իհարկե, դրանք բոլորը միասին իրենց մասնակցությամբ պետք է անգիտակցաբար ծառայեն Միկիթ-բեկի գլխավոր բարեկամ Թովմաս Մարալյանի օգտին, որից և պիտի հասներ նրան ամենագլխավոր օգուտը:

– Փառք աստուծո, ես ձեզ տանը գտա, շնչասպառ բացականչելով ներս ընկավ Միկիթ-բեկի առանձնարանը բազազ Սարգիսը. – օհ, ես այնպես հոգնել, այնպես վաստակել եմ, որ դեռ պետք է հանգստանամ, ներեցեք խնդրեմ, Միկիթ-բեկ, ես շատ եմ հոգնել, այո՛, շատ:

– Ինչո՞ւ համար էիք այդքան շտապում:

– Ինչու համար... չէ որ դուք ապսպրել էիք ճիշտ վեց

Ժամին գալ ձեզ մոտ. իսկ ձեր տունը հո գիտեք որքան է հեռու:

– Ինչո՞ւ մի փոքր վաղ դուրս չեկաք խանութից:

– Եվ կարծում եք, թե վաղ չեմ դուրս եկել, ամբողջ քառորդ ժամ է, ինչ որ ճանապարհ եմ գալիս:

– Շատ փոքր հասկացողություն ունիք ժամանակի գործադրության մասին, ներեցեք ասել, այսպիսի մի գործի համար ավելի վաղ պետք է թողնեիք խանութը, մի քառորդը բավական չէ. – նկատեց Միկիթ-բեկը բարեկամին և առաջ քայլելով դեպի գրասեղանի արկղիկը հանեց այնտեղից նրա համար պատրաստած թղթերը:

– Ահա. ամեն ինչ պատրաստ է, – ասաց նա, – հարկավոր է միայն ավելացնել գները: Ասացեք այժմ, ինչ գներով եք կամենում մատակարարել հացը, ինչ գնով միսը ինչ գնով խմիչքը:

– Չգիտեմ, դուք ի՞նչ եք կարծում, որքանով է լավ նշանակել:

– Եթե կարծում եք աճուրդին մասնակցողներ շատ չեն լինիլ՝ նշանակեցեք ավելի թանկ:

– Օրինակ:

– Օրինակ հացի պուրը 1 ռուբլի 40 կոպեկ, մսինը 4ռ. 20 կոպ. խմիչքներից գինու վեգ. 5 ռ., օղիինը 7 ռուբլի:

– Ես կարծում եմ այդ գները շատ թանկ են. այդպիսով մենք կարող ենք կապալը կորցնել:

– Ես նշանակեցի այն գները, որոնք իմ կարծիքով ամենահարմարներն են. դուք կարող եք ավելացնել նրանց, կամ պակասեցնել:

Բագագ Սարգիսը սկսեց մտածել, նա յուր գլխում հաշիվներ էր անում: Հետո մի ինչ որ եզրակացության գալով՝ պատասխանեց. – Ես ձեզանից ավելի խելոք չեմ. նշանակեցեք այն գները, ինչ որ հիշեցիք: Եթե բախտը ինձ հետ խոով չէ, այդ գներով էլ կապալը կմնա ինձ վերա:

Եվ Միկիթ-բեկը վերցրեց իսկույն գրիչը՝ նշանակեց առաջարկության թերթի մեջ յուր մտացածին գները և բոլոր գրածները մի անգամ էլ բարձր ձայնով կարդալով ծալեց նրանց և տվավ բարեկամին:

Վերջինս կամացուկ հանեց ծոցից մի ինչ որ ծրար և դրեց Միկիթ-բեկի սեղանի վերա:

– Եթե ձեր ձեռքը թեթև եղավ և կապալը մնաց ինձ վերա, – ավելացրեց նա, – խոստանում եմ կրկին անգամ ծառայել ձեզ:

Միկիթ-բեկը հասկանալով բարեկամի խոստման նշանակությունը՝ անկեղծ սրտով շնորհակալություն արավ նրան:

– Իսկ գնդապետի հետ ինչ որ հարկավորն է խոսե՞լ եք, – խորհրդավոր ձայնով հարցրեց Սարգիսը:

– Իհարկե, իհարկե, երեկվանից արդեն ամեն բան խոսել վերջացրել եմ: Ինչ օգնություն որ նրան է վերաբերում, նա չի խնայիլ. միամիտ կացեք, դուք աղոթեցեք միայն, որ գեներալը չընդդիմանա նրան:

– Կերթամ կաղոթեմ... տեսնենք ամենակարող աստվածը որքան կհաջողե յուր մեղավոր ծառայի գործը. – բարեպաշտական զգացմունքով լցված պատասխանեց

Սարգիսը և ապա հիշելով, որ Միկիթ-բեկը շատ գբաղմունքներ ունի և ուրեմն նրան ավելի խանգարել չէ կարելի, նա շերմությամբ սեղմեց նրա ձեռքը և դուրս գնաց նրա առանձնարանից:

Միկիթ-բեկը սրտատրոփ վերադարձավ յուր տեղը, հանեց սեղանից ստացած ծրարը և շտապով բանալով նրան գոհությամբ սրտի տեսավ, որ յուր չնչին ծառայության համար բարի բազազ Սարգիսը վարձատրել էր նրան 100 կլորիկ ռուբլիներով:

Հագիվ նա փողերը դրել էր յուր պահարանի մեջ, և ահա մի մեծ գլուխ առանձնարանի դռնից ներս մտնելով լսեցրեց յուր ձայնը.

– Կարծեմ ճիշտ նշանակած ժամին եկա, միայնա՞կ եք:

– Օ, բարև ձեզ, բարև ձեզ, ներս հրամեցեք, այստեղ ոչ ոք չկա:

Եվ ահա առանձնարանի դռնով ներս մտավ մի հաղթանդամ և անճոռնի տղամարդ: Սա Ամիրի աղան էր, որ ողջունելով Միկիթ-բեկին, վերցրեց աթոռներից մինը և նստեց նրա առաջ.

– Տոնին դեռ տասը թուրք կա, ուրեմն նշանակում է ժամանակից էլ մի փոքր վաղ եմ եկել, այնպես չէ՞:

– Այո, բայց վաղ գալ հարկավոր չէր, դուք պետք է ճշտությամբ կատարեիք իմ պատվերը: Եթե ես յոթին եմ ձեզ ժամադիր եղել, ճիշտ յոթին էլ պիտի գայիք, որովհետև մի քանի թուրքով ես ու առաջ գալով կարող էիք ինձ խանգարել:

– Ուրեմն հագար ներողություն: Բայց պատրա՞ստ է իմ

թղթերը, թե ոչ:

– Ահա նրանք: Եվ Միկիթ-բեկը հանեց երկրորդ արկղից յուր երկրորդ բարեկամի թղթերը և կարդաց նրանց իզուր:

– Այդ բոլորը լավ, – ասաց Ամիրի տղան, երբ Միկիթ-բեկը յուր ընթերցումը ավարտեց, – սակայն ինչ գներ եք ուզում նշանակել իմ առաջարկության մեջ:

– Ինչ գներ որ դուք կցանկանաք:

– Նշանակեցեք ուրեմն – հացի պուրը 1 ռուբլի, մսինը՝ 3 ռ. 50 կ.: Գինու վեդրոն՝ 4 ռ. 50 կ., իսկ օղիինը 6 ռուբ. 50 կոպ:

– Օ, այդ շատ էժան եք նշանակում, պարոն, ինչ վաստակ կարող եք ունենալ, ուրեմն, այդ կապալում. նշանակեցեք ավելի թանկ և մի կարծեք, թե կապալին մասնակցողները այդպիսի չնչին գներով կներկայացնեն իրենց առաջարկությունները:

– Եթե այդպես է, ուրեմն դուք ինքներդ նշանակեցեք գները:

– Շատ լավ, հացի պուրը ես կնշանակեմ 1 ռ. 30 կ., մսինը 4 ռ. 10 կ... գինու վեդրոն՝ 4 ռ. 90 կ., օղիինը՝ 6 ռ. 80 կոպեկ:

– Եվ կարծում եք, որ այդ գներով մենք կապալը չե՞նք կորցնիլ:

– Ես կարծում եմ, որ կվաստակեք:

– Իսկ եթե կորցնեն, այն ժամանակ դուք ձեզ վերա եք առնում պատասխանատվությունը:

– Իսկ եթե այս գիշեր մեռնի Միկիթ-բեկը, դուք ձեզ վերա եք առնում պատասխանատվությունը:

– Ձեր մեռնելը ինչ կապ ունի իմ հարցի հետ:

– Այն կապը, որ ինչպես քո կապալի կորուստն է պատահմունքից կախված, այնպես էլ Միկիթ-բեկի մահը: Իսկ աշխարհում բազմաթիվ չեն այն հիմարները, որոնք պատասխանատու են լինում պատահարներին:

– Հասկանում եմ. բայց գոնե դուք կարողանում եք հուսալ, – որ այդ գներով կապալը կմնա ինձ վերա:

– Ես կարողանում եմ հուսալ մինչև անգամ՝ թե մի օր ես ճանապարհին հագար ոսկի պիտի գտնեմ:

– Քեզ հետ վիճել չէ կարելի, նշանակեցեք, ինչ գին որ կամենում եք. անշուշտ դուք իմ բարին եք ցանկանում:

– Այ, այդ բանի համար ես գրական պատասխան կարող եմ տալ. արդարև ձեր բարեկամների մեջ հազիվ թե գտնվի մեկը, որ ինձ չափ ձեզ սիրե և ձեր բարին ցանկանալ կարողանա: Ես միայն մի մարդու եմ հարգում և այն մարդը դուք եք:

Ամիրի տղան մի անհանգիստ շարժում գործեց, որ նշան էր Միկիթ-բեկի հաճոյախոսության նրա վերա արած լավ ազդեցության, հետո, առանց սպասելու, որ վերջինն ավարտեր յուր գործը, նա հանեց ծոցից յուր ծանր քսակը և տասնևհինգ հատ պսպղուն ոսկիներ համարեց նրա առաջ:

Միկիթ-բեկը աչքի ծայրով նայեց ոսկիների վերա և ներքին ուրախությամբ շարունակեց յուր գործը: Հետո ավարտելով նրան, հանեց սեղանի արկղից մի սիրուն ծրար, որի համար, իհարկե, նա փող չէր վճարել, դրեց այդ ծրարի մեջ բոլոր թղթերը և հանձնեց այն բարեկամին, սովորեցնելով նրան նրա գործադրության եղանակը:

Մի քառորդ ժամից ետ Միկիթ-բեկը արդեն միայնակ էր և ուրախությամբ ձեռքերը շփելով ման էր գալիս յուր առանձնարանի մեջ և սպասում էր Ձուկ-Ավետիսին:

Հագիվ ծառան վառեց լամպարը և դուրս գնաց, երբ ժամը ութը գարկեց և նրա վերջին հարվածի հետ էլ լավեցավ Ձուկ-Ավետիսի ձայնը, որ խոսում էր ծառայի հետ նախասենյակում:

– Ներս հրամեցեք, – սենյակի դուռը բանալով ձայն տվավ Միկիթ-բեկը յուր երրորդ բարեկամին: Վերջինս ամաչելով ներս մտավ սենյակը, բայց այնպես կամացուկ, որ նրա ոտնաձայնը գրեթե չէր լսվում:

– Շնորհակալ եմ, ճիշտ ժամանակին եկաք, եթե մի փոքր ուշանայիք, ինձ տանը չափտի գտնեիք:

– Ինչպե՞ս կհամարձակվեի ուշանալ, – համեստությամբ և հագիվ լսելի ձայնով պատասխանեց Ձուկ-Ավետիսը:

– Շնորհակալ եմ, ես էլ արդեն պատրաստել եմ ձեր թղթերը: Ուրեմն լսեցեք, ես կկարդամ և կթարգմանեմ նրանց:

Եվ Միկիթ-բեկը սկսավ կարդալ և թարգմանել, որովհետև երրորդ բարեկամը ռուսերեն չէր հասկանում:

– Հավանո՞ւմ եք, – հարցրեց նա բարեկամին, երբ ավարտեց յուր ընթերցումը:

– Ինչպես կհամարձակվիմ չհավանել:

– Ինչ գներ եք ուզում, ուրեմն, որ նշանակեմ ձեր առաջարկության թղթի մեջ:

– Դուք էլա՞ծ տեղը ես ինչպես կհամարձակվիմ գին նշանակել:

– Բայց էլի մի բան ասացեք, որքանով, օրինակ, կարող եք հաց մատակարարել գործին և որքանով միս:

– Աստված վկա, չեմ կարող ասել. – խեղճ ժպիտով պատասխանեց պարոն Ձուկը:

– Ուրեմն ի՞նձ եք իրավունք տալիս նշանակելու գները:

– Իհարկե, իհարկե:

– Լավ, այստեղ ես գրում եմ, որ դուք գործին հաց կտաք պուդր 1 ռ. 20 կոպեկով, միս 4 ռուբլով, գինի 4 ռ. 85 կոպեկով և օղի 6 ռ. 75 կոպեկով:

– Դուք գիտեք:

– Ի՞նչ եք կարծում, այս գներով օգուտ կունենաք:

– Աստված է իմանում:

– Ուրեմն գոհ եք այս չափով:

– Իհարկե:

– «Եթե բոլոր մարդիկ ձեզ չափ բարի և ձեզ չափ հիմար լինեին, մեզ նմանները դարդ չէին ունենալ», – խոսեց ինքն իրեն Միկիթ-բեկը և ծրարելով մի ոչ շատ գեղեցիկ ծրարի մեջ, տվավ Ձուկ-Ավետիսին:

– Որքան է ձեր նեղության վարձը, Միկիթ-բեկ, ասացեք, ես այս տեսակ բաների գինը չեմ իմանում:

– Այդ կախված է տվողի կամքից: Եթե ես ուրիշի համար էլ այդպիսի մի գործ շինած լինեի, կասեի, թե այսինչը այսքան վճարեց, դուք էլ կարող էիք այսքան վճարել: Բայց որովհետև այս տեսակ գործ միայն ձեզ համար եմ շինել, ուրեմն վարձատրելն էլ ձեր կամքից է կախված:

Պ. Ձուկը ընկավ մտատանջության մեջ և երկար

Ժամանակ չէր կարողանում որոշել, թե որքան պետք էր վճարել Միկիթ-բեկին: Վերջապես նա հանեց ծոցից յուր քսակը, և երկու նոր քսանհինգանոցներ ընտրելով դրեց սեղանի վերա: Միկիթ-բեկը ժպտաց: Խեղճ Ձուկը կարծելով, թե նա ծաղրում է իրեն երկու քսանհինգանոցներ էլ ավելացրեց և վեր կացավ տեղից:

– Շնորհակալ եմ, աստված հաջողություն տա. – ասաց Միկիթ-բեկը և ճանապարհ դրեց յուր երրորդ բարեկամին, որ արդեն քաջալերվել էր շնորհակալության խոսքերով:

Երեք այցելուներից հետո վերջապես եկավ պարոն Թովմասը: Նրա դեմքի վերա նշմարվում էր մի տեսակ անհանգստություն, որ առաջանում էր Միկիթ-բեկի գեկուցումը շուտով լսելու ցանկությունից:

– Ամեն բան արդեն կարգի դրված է, – սկսավ խոսել Միկիթ-բեկը. – իմ մարդկերանց հետ ես իմ գործը վերջացրի: Նրանց առաջարկությունների մեջ ես այնպիսի գներ եմ նշանակել, որ եթե ձերինի մեջ համեմատաբար միայն տաս-տաս կոպեկ պակաս նշանակվի, ահագին գումար կարող եք շահել մի տարվա մեջ:

Թովմասի դեմքը զվարթացավ և այդ րոպեին նա կարող էր մինչև անգամ Միկիթ-բեկին գրկեր բայց, իհարկե, դեռ գործը վերջացած չէր:

– Ուրեմն որո՞նք կլինեն մեր գները, – հարցրեց Թովմասը:

– Մենք կնշանակենք հացի համար 1 ռ. 10 կոպեկ, մսի համար 3 ռ. 80 կոպ., գինու համար 4 ռ. 75 կոպ, և օղիի համար 6 ռ. 65 կոպեկ:

– Օհ, թե այդ գներով կապալը ինձ վերա մնա, Միկիթ-բեկ, երկու տարվա մեջ ես ձեզ կհարստացնեմ, – ոգևորությամբ բացականչեց Թովմասը:

– Եվ անպատճառ կմնա, բավական է, որ Մելքոն – աղան էլ նույնն է ցանկանում:

Պ. Թովմասը աճուրդին ներկայացվելիք թղթերը Միկիթ-բեկից ստանալով վերադարձավ տուն:

Այդ գիշեր նա գրեթե չկարողացավ քնել: Հազար և մի մտքեր տանջում էին նրան: Երբեմն նա հույս էր տաժում, որ կապալը անպատճառ իրեն կմնա, որ նրանով ինքը կհարստանա, պատիվ և անուն ձեռք կբերե, Մելքոն-աղայի փառակիցը կդառնա և այլն և երբեմն կասկածում, թե գուցե մի ուրիշը հափշտակե յուր որսը և իրեն միայն անպատվություն և այնքան օրերի նեղությունը մնա:

Վերջապես փորձության օրը հասավ: Եվ չնայելով, որ աճուրդը նշանակված էր ժամը տասին, սակայն պ. Թովմասը ժամը ութից արդեն անց ու դարձ էր անում գնդապետի տան բակում, ուր գտնվում էր գորանոցի վարչությունը: Այդտեղ հետզհետե գալիս խոնվում էին ոչ միայն կապալին հետամուտ մարդիկ, այլև այնպիսիները, որոնց մասին Միկիթ – բեկը ոչինչ չէր հիշել և պ. Թովմասը երբեք չէր մտածել, թե կարող էին նրանք մի որևէ աճուրդի մասնակցել, բայց որոնք այսուամենայնիվ ծրարներ ունեին բռնած իրենց ձեռքերում:

Այս հանգամանքը շատ անհանգստացնում էր պ. Թովմասին: Բայց շուտով եկավ Մելքոն-աղան, որ

հասկացրեց յուր խնամուն, թե այդ մարդիկը կապալ վերցնողներ չեն, այլ, այսպես ասած, աճուրդի անգղներ, որոնք սովորաբար իրենց համար որս են որոնում ամեն մի աճուրդի ժամանակ: Նրանք մոտենում են միամիտներին և սպառնում, որ իբր թե իրենք էլ կամենում են մասնակցել աճուրդին, բայց հենց որ մի քանի ռուբլի վարձատրություն են ստանում, իսկույն չքանում են ասպարեզից: «Թիֆլիսում, մանավանդ, ուր հաճախ աճուրդներ են լինում, – ավելացրեց Մելքոն-աղան, – բազմաթիվ է այդ անգղների թիվը և շատերը հատկապես այդ արհեստով են պարապում և ապրում»:

Եվ իրավ, երբ աճուրդի ժամանակը հասավ, երևացավ, որ նրան մասնակցողները միայն պ. Թովմասը և Միկիթ-բեկի երեք բարեկամներն էին:

Հարկ չկա ասել, որ աճուրդը վերջացնելուց ետ՝ Թովմաս Մարալյանը հրատարակվեցավ տերունական գորքերի միակ մատակարարը:

Թե ո՛րքան մեծ էր այդ ժամանակ Թովմասի ուրախությունը, դրա մասին ես ոչինչ չեմ ուզում խոսել, ընթերցողները իրենք էլ կարող են նրա չափը երևակայել: Այսքանը միայն կասեմ, որ գորանոցի վարչությունից դուրս գալուց ետ, պ. Թովմասը, իբրև յուր խոսքը հարգող մարդ, Մելքոն-աղայի հետ միասին դիմեց հեռագրատուն և յուր եղբոր որդուն հեռագրեց հետևյալը. – «Ձեր նամակը ստացա, ուրախ եմ, որ հաջողակ քննությանը ավարտել եք ձեր ուսման ընթացքը, սակայն Պետերբուրգ գնալուց

առաջ անհրաժեշտ է, որ վերադառնաք մեզ մոտ, որովհետև կարևոր և անհետաձգելի նորություն ունիմ ձեզ հաղորդելու. սպասում եմ»:

Վերադառնալով տուն, Թովմասը ուրախությունից չգիտեր ինչ անել, նա վազեց յուր հարսի մոտ, գրկեց նրան, ավետեց յուր հաղթանակը և հայտնեց, որ արդեն հեռագրել է Պետրոսին վերադառնալ շուտով հայրենիք իրենց ուրախությանը մասնակցելու համար:

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.